

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Кафедра кримінального права та кримінології
факультет № 6**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

з навчальної дисципліни Кримінальне право
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий рівень
(фінансова безпека та фінансові розслідування)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 21.09.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 № 8

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 6 (Протокол від 28.08.2023 р. № 7)

Розробники:

1. Зав. кафедрою, д.ю.н., професор Харченко В.Б.
2. Професор кафедри, д.ю.н., професор Ємельянов В.П.
3. Доцент кафедри, к.ю.н., доцент Кундеус В.Г.
4. Ст. викладач кафедри Митрофанова Ю. С.

Рецензенти:

1. Професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 ХНУВС доктор юридичних наук, професор Ященко А. М.
2. В.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент Рибалко Г. С.

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 4							
Загальна частина							
Тема № 1. Поняття і система кримінального права	3	1	1	0		1	
Тема № 2. Закон про кримінальну відповідальність	3	1	1	0		1	
Тема № 3. Кримінальна відповідальність та її підстави	1	0	0	0		1	
Тема № 4. Кримінальне правопорушення та його види	6	2	2	0		2	
Тема № 5. Склад кримінального правопорушення	6	2	2	0		2	
Тема № 6. Об'єкт кримінального правопорушення	4	1	1	0		2	
Тема № 7. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення	4	1	1	0		2	
Тема № 8. Суб'єкт кримінального правопорушення	4	1	1	0		2	
Тема № 9. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення	5	1	2	0		2	
Тема № 10. Стадії кримінального правопорушення	5	2	1	0		2	
Тема № 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні	3	1	1	0		1	
Тема № 12. Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень	3	1	1	0		1	
Тема № 13. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння	3	1	1	0		1	
Тема № 14. Звільнення від кримінальної відповідальності	1	0	0	0		1	
Тема № 15. Покарання та його види	3	1	1	0		1	
Тема № 16. Призначення покарання	1	0	0	0		1	

Тема № 17. Звільнення від покарання та його відбування	1	0	0	0		1
Тема № 18. Судимість, її погашення та зняття	1	0	0	0		1
Тема № 19. Обмежувальні та інші заходи кримінально-правового характеру. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб	1	0	0	0		1
Тема № 20. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	2	0	0	0		2
Особлива частина						
Тема № 1. Поняття Особливої частини Кримінального права, її система та значення. Наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень.	1	0	0	0		1
Тема № 2. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.	8	2	4	0	-	2
Тема № 3. Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи.	1	0	0	0	-	1
Тема № 4. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.	5	2	2	0	-	1
Тема № 5. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини і громадянина.	1	0	0	0	-	1
Тема № 6. Кримінальні правопорушення проти власності.	6	2	2	0	-	2
Тема № 7. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.	4	2	0	0	-	2
Тема № 8. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.	6	2	2	0	-	2
Тема № 9. Кримінальні правопорушення проти довкілля.	1	0	0	0	-	1
Тема № 10. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.	1	0	0	0	-	1

Тема № 11. Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва	1	0	0	0	-	1
Тема № 12. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.	3	1	1	0	-	1
Тема № 13. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності.	4	1	1	0	-	2
Тема № 14. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.	6	2	2	0	-	2
Тема № 15. Злочини проти основ національної безпеки.	6	2	2	0	-	2
Тема № 16. Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, держаних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.	1	0	0	0	-	1
Тема № 17. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.	1	0	0	0	-	1
Тема № 18. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	1	0	0	0	-	1
Тема № 19. Кримінальні правопорушення проти правосуддя.	1	0	0	0	-	1
Тема № 20. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).	1	0	0	0	-	1
Тема № 21. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.	1	0	0	0	0	1

Всього за семестр № 4:	120	32	32	0	0	56	Залік
-------------------------------	------------	-----------	-----------	----------	----------	-----------	--------------

**2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю
	Всього	з них:				
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	
Семестр № 4						
Загальна частина						
Тема № 1. Поняття і система кримінального права	1	1	0	0		2
Тема № 2. Закон про кримінальну відповідальність	2	1	0	0		3
Тема № 3. Кримінальна відповідальність та її підстави	2	0	0	0		2
Тема № 4. Кримінальне правопорушення та його види	4	1	1	0		4
Тема № 5. Склад кримінального правопорушення	4	1	1	0		3
Тема № 6. Об’єкт кримінального правопорушення	2	0	0	0		3
Тема № 7. Об’єктивна сторона кримінального правопорушення	2	0	0	0		3
Тема № 8. Суб’єкт кримінального правопорушення	2	0	0	0		3
Тема № 9. Суб’єктивна сторона кримінального правопорушення	2	0	0	0		3
Тема № 10. Стадії кримінального правопорушення	2	0	0	0		3
Тема № 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні	4	1	1	0		3
Тема № 12. Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень	4	1	1	0		3
Тема № 13. Обставини, що виключають злочинність діяння	2	0	0	0		3
Тема № 14. Звільнення від кримінальної відповідальності	2	0	0	0		2

Тема № 15. Покарання та його види	2	0	0	0		2	
Тема № 16. Призначення покарання	2	0	0	0		2	
Тема № 17. Звільнення від покарання та його відбування	2	0	0	0		2	
Тема № 18. Судимість, її погашення та зняття	2	0	0	0		2	
Тема № 19. Інші заходи кримінально-правового характеру. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб	2	0	0	0		2	
Тема № 20. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	4	0	0	0		4	
Особлива частина							
Тема № 1. Поняття Особливої частини Кримінального права, її система та значення. Наукові основи кваліфікації злочинів.	1	0	0	0		2	
Тема № 2. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.	6	2	2	0	-	3	
Тема № 3. Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи.	2	0	0	0	-	3	
Тема № 4. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.	2	0	0	0	-	3	
Тема № 5. Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини і громадянина.	2	0	0	0	-	3	
Тема № 6. Кримінальні правопорушення проти власності.	2	0	0	0	-	3	
Тема № 7. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.	2	0	0	0	-	3	
Тема № 8. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.	2	0	0	0	-	3	
Тема № 9. Кримінальні правопорушення проти довкілля.	2	0	0	0	-	2	

Тема № 10. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.	2	0	0	0	-	2
Тема № 11. Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва	2	0	0	0	-	3
Тема № 12. Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.	2	0	0	0	-	3
Тема № 13. Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності.	2	0	0	0	-	3
Тема № 14. Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.	2	0	0	0	-	3
Тема № 15. Злочини проти основ національної безпеки.	2	0	0	0	-	3
Тема № 16. Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, держаних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.	2	0	0	0	-	2
Тема № 17. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів.	2	0	0	0	-	2
Тема № 18. Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	2	0	0	0	-	2
Тема № 19. Кримінальні правопорушення проти правосуддя.	2	0	0	0		2
Тема № 20. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини).	2	0	0	0	-	2

Тема № 21. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.	1	0	0	0	0	2	
Всього за семестр № 4:	120	6	6	0	0	108	Залік

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Семінарське заняття 1. Тема № 1 «Поняття кримінального права» Тема № 2 «Закон про кримінальну відповідальність».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про виникнення поняття кримінального права, його чотирьох значень; поняття Закону про кримінальну відповідальність, структура Кримінального кодексу України, структура кримінально-правової норми. Види диспозицій та санкцій; Дія Закону про кримінальну відповідальність у часі та просторі.

Кількість годин - 2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Виникнення поняття «кримінальне право» та характеристика чотирьох значень цього поняття.
2. Поняття Закону про кримінальну відповідальність та структура Кримінального кодексу України.
3. Структура кримінально-правової норми. Види диспозицій та санкцій.
4. Поняття та види тлумачення Закону про кримінальну відповідальність.
5. Порядок набрання та втрати чинності законом про кримінальну відповідальність.
6. Дія закону про кримінальну відповідальність у часі. Зворотна дія закону.
7. Зміст принципів чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі.
8. Видача особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>

2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид.

наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків
: ХНУВС, 2023. – 520 с.
// <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

Методичні вказівки

Починаючи вивчення цієї теми, студентам слід розуміти, що у навчальній та науковій літературі немає єдності поглядів відносно кількості значень поняття «кримінальне право». Одні автори розглядають поняття «кримінальне право» у чотирьох значеннях, а саме:

- 1) кримінальне право як галузь законодавства;
- 2) кримінальне право як галузь права;
- 3) наука кримінального права;
- 4) кримінальне право як навчальна дисципліна

Слід зазначити, що кримінальне право як галузь законодавства – це система юридичних норм, прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями, види і розміри покарань за їх вчинення, а також інші кримінально-правові наслідки. Таким чином, *предметом* кримінального права як галузі законодавства є законодавство про кримінальну відповідальність та інші кримінально-правові наслідки. На *метод* кримінального законодавства прямо вказується у ч. 2 ст. 1 КК, відповідно до якої він складається з двох частин: 1) визначення, які суспільно небезпечні діяння є кримінально-протиправними; 2) визначення, які покарання застосовуються до осіб, що вчинили такі діяння. *Завдання* кримінального законодавства визначені у ч.1 ст. 1 КК України. З предметом та завданнями тісно пов'язані *функції* кримінального законодавства – охоронна, запобіжна (превентивна) та регулятивна функції.

Кримінальне право як галузь права – поняття більш широке, яке охоплює не тільки кримінальне законодавство з його предметом, методом, завданнями та функціями, але й принципи кримінального права, правозастосування та правотворчість.

Говорячи про науку кримінального права, слід зауважити, що *предмет* науки кримінального права включає: 1) надання коментарів до чинного кримінального законодавства; 2) вивчення історії вітчизняного кримінального законодавства; 3) порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства; 4) дослідження міжнародного кримінального права; 5) вивчення історії та сучасного стану правозастосування; 6) вивчення розробок та поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців; 7) розробка пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики з урахуванням соціальної обумовленості, підстав і принципів криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. *Методи* науки кримінального права – це ті способи, прийоми, за допомогою яких пізнаються явища, що становлять предмет даної науки. Методи поділяють на основні та допоміжні. До основних методів науки кримінального права належать: філософський (або діалектичний) метод пізнання, історико-правовий (або генетичний), логіко-юридичний (або догматичний), порівняльно-правовий (або компаративістський), соціологічний,

системно-структурний методи дослідження. В якості наука кримінального права використовує методи математичного моделювання, психологічного аналізу, експертних оцінок тощо.

Кримінальне право як навчальна дисципліна – це сукупність навчального матеріалу, в якому розглядаються теоретичні положення, що розкривають зміст кримінально-правових норм. Крім цього навчальна дисципліна включає також ознайомлення з правозастосовною практикою, з положеннями кримінального права зарубіжних країн та з певними науковими розробками.

Кримінальне право тісно пов'язане з іншими правовими галузями, особливо такими як конституційне, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче, адміністративне, міжнародне право.

Розглядаючи *друге питання* студентам слід добре розуміти, що поняття «закон про кримінальну відповідальність» використовується у двох значеннях – широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні цим поняттям охоплюється все кримінальне законодавство в цілому, тобто Кримінальний кодекс України. Саме таке розуміння відбиває, наприклад, назва Розділу II Загальної частини КК України, назва ст. 3 та зміст ч. 1 ст. 3 КК України. У вузькому розумінні цим поняттям визначаються або певні положення Кодексу про відповідальність за ті чи інші види кримінально-протиправних посягань, або знов прийняті закони про кримінальну відповідальність, які згідно з ч. 2 ст. 3 КК включаються до цього Кодексу після набрання ними чинності.

Третє питання про структуру кримінального кодексу, слід запам'ятати, що Кримінальний кодекс України містить Загальну та Особливу частини. Норми Загальної частини мають загальне значення; їхня дія поширюється на всі приписи Особливої частини Кодексу.

Сутність і призначення норм Загальної частини Кримінального кодексу виявляються лише в органічній єдності з положеннями його Особливої частини.

Загальна та Особлива частини взаємопов'язані і складають систематизовану єдність. Неможливо застосовувати норми Особливої частини, якщо не звертатись при цьому до Загальної. Загальна та Особлива частини, в свою чергу, поділяються на розділи, а розділи — на окремі статті.

Крім Загальної та Особливої частин, КК України містить Прикінцеві та перехідні положення, які складаються з двох розділів, а також додаток з Переліком майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком.

Слід засвоїти, що за технікою побудови і способом описування ознак конкретного виду злочину у чинному кримінальному законодавстві розрізняють чотири види диспозицій: просту, описову, бланкетну, відсылну.

Варто пам'ятати, що чинне кримінальне законодавство використовує два види санкцій: відносно - визначену та альтернативну.

У *четвертому питанні* слід звернути увагу, що за своїм змістом певні кримінально-правові норми не завжди сприймаються однозначно. Застосування кримінального закону передбачає необхідність його тлумачення, тобто з'ясування волі законодавця, усвідомлення змісту закону, точне пояснення вживаних термінів.

Необхідно засвоїти, що залежно від критерію, покладеного в основу поділу тлумачення на види, наука кримінального права розрізняє тлумачення закону: за суб'єктом; за способом (прийомом); за обсягом.

Під час вивчення *п'ятого питання* студентам слід знати, що питання про час набрання законом чинності врегульоване в ч. 1 ст. 4 КК: «Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування». Це положення включено в КК відповідно до ч. 5 ст. 94 Конституції України. На підставі цього можливі три строки набрання новим законом чинності:

- 1) після десяти днів з дня його офіційного оприлюднення, але не раніше дня його опублікування.
- 2) з дня його опублікування в офіційному виданні.
- 3) з того строку, який в ньому зазначений.

При вивченні *шостого питання* студентам необхідно засвоїти, що чинність закону про кримінальну відповідальність у часі припускає усвідомлення таких положень:

- 1) набрання чинності закону про кримінальну відповідальність;
- 2) припинення чинності закону про кримінальну відповідальність;
- 3) зворотню дію закону про кримінальну відповідальність.

Далі необхідно уважно ознайомитися зі ст. 4 КК.

Усунення або встановлення караності діяння, а також пом'якшення або посилення покарання здійснюються шляхом законодавчого виключення чи введення нового складу злочину, шляхом зміни диспозиції або санкції, а також шляхом введення або виключення обставин, які зменшують або збільшують ступінь суспільної небезпеки певного кримінального правопорушення.

Також слід звернути увагу на підстави припинення чинності закону про кримінальну відповідальність.

Належить також запам'ятати, що закон, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, має зворотню дію у часі (ч. 1 ст. 5 КК). Той же закон, який встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної сили (ч. 2 ст. 5 КК).

Розкриваючи *сьоме питання*, слід засвоїти, що чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі базується на таких принципах:

- територіальному;
- громадянства;
- космополітичному (універсальному);
- реальному.

При розгляді *восьмого питання* студенти повинні засвоїти, що у ст. 10 КК вперше в історії вітчизняного кримінального законодавства передбачений інститут екстрадиції, тобто видачі особи іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду за злочин, вчинений поза межами України.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

Семінарське заняття 2. Тема № 4 «Кримінальне правопорушення та його види». Тема № 5 «Склад кримінального правопорушення».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про кримінальне правопорушення, його ознаки та види, склад кримінального правопорушення; сформувані вміння, необхідні для визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Кількість годин - 2 г. (Заочна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття кримінального правопорушення.
2. Ознаки та елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини.
3. Класифікація кримінальних правопорушень.
4. Загальне визначення кримінального правопорушення в законі про кримінальну відповідальність.
5. Кримінально-правове значення правомірного вчинку (правомірної поведінки).
6. Поняття складу кримінального правопорушення.
7. Класифікація складів кримінальних правопорушень.
8. Ознаки складу кримінального правопорушення.
9. Співвідношення елементів кримінального правопорушення як вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання та ознак складу кримінального правопорушення.
10. Поняття складу правомірного вчинку (правомірної поведінки) та інших діянь, вчинених за обставин, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності.
11. Кваліфікація кримінального правопорушення: поняття, види, підстави кваліфікації та правила кваліфікації при конкуренції та колізії правових норм.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>

2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

При вивченні цієї теми перш за все слід з'ясувати, що кримінальне правопорушення розглядається в юридичній літературі як соціальне і як правове явище, тому ця категорія має два значення: 1) як вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння, тобто як вольовий вчинок людини, як кримінально-протиправне посягання; 2) як загальне визначення кримінального правопорушення, що має місце в законі про кримінальну відповідальність.

Кримінальне правопорушення як будь-яке вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння, тобто кримінально-протиправне посягання, є завжди вольовим вчинком людини, якому притаманні об'єктивні та суб'єктивні властивості. Об'єктивно це діяння завжди на щось посягає шляхом вчинення дії або бездіяльності та спричиняє істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Суб'єктивно воно є проявом свідомості та волі, мотивації та цілеспрямованості поведінки людини, яка здатна зазнавати кримінальну відповідальність. За своєю суттю реально вчинюване кримінальне правопорушення – це фактична сторона матеріального аспекту (компоненту) єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому в науковій літературі кримінальним правопорушенням визнається конкретний акт вольової суспільно небезпечної поведінки людини, вчинений під контролем її свідомості.

Загальне визначення кримінального правопорушення – це його визначення, що надане у ч. 1 ст. 11 КК України. За своєю суттю – це наукова абстракція, яка надає його загальну характеристику в законі про кримінальну відповідальність.

Отже співвідношення між реально вчинюваним кримінальним правопорушенням та його загальним визначенням в КК України можливо уявити собі, образно кажучи, наприклад, як співвідношення між реально існуючим будинком чи реальним захворюванням та загальним визначенням понять «будинки» чи «хвороба» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови.

При розгляді *другого питання* необхідно звернути увагу на те, що кримінальне правопорушення як вольовий вчинок людини має свої ознаки та елементи.

До *ознак* кримінального правопорушення відносяться: суспільна небезпечність, винність, протиправність, караність. При цьому суспільна небезпечність та винність є сутнісними ознаками, а протиправність і караність – формальними ознаками кримінального правопорушення. Обговорюючи таку ознаку як суспільна небезпечність, треба звернути увагу на характер та ступень суспільної небезпечності. Розглядаючи таку ознаку як винність, слід зазначити, що ця сутнісна ознака кримінального правопорушення характеризує його внутрішній психологічний зміст, вона розкриває психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння та його наслідків. У цій ознаці відбивається найважливіший принцип кримінального права – принцип суб'єктивного ставлення у провину, тобто відповідальності тільки за наявності вини. Тому одним з компонентів винності є також здатність особи до ставлення у провину. Крім того певний вплив на винність мають також поведінка потерпілого та обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання. Тобто винність може бути визначена як сукупність об'єктивних і суб'єктивних обставин під кутом зору того, як вони відображаються у свідомості та волі особи, що вчинила передбачене кримінальним законом діяння.

Елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини відображають складові компоненти вчиненого в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння. До таких компонентів відносяться: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона кримінально-протиправного посягання. *Об'єкт* кримінального правопорушення – це те, на що кримінально каране діяння посягає та чому спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. *Об'єктивна сторона* – це зовнішній прояв діяння, який складають: суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення діяння. *Суб'єкт* кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. *Суб'єктивна сторона* – це внутрішній зміст діяння, який складають: вина у формі умислу або необережності, мотив та мета вчинення діяння, а також емоційний стан, потреби та інтереси, які мали місце при вчиненні кримінально-протиправного посягання.

Третє питання стосується класифікації кримінальних правопорушень, тобто поділу їх на види (групи, категорії) залежно від того чи іншого критерію.

Стаття 12 КК України, яка так і називається «Класифікація кримінальних правопорушень», здійснює їх поділ за таким критерієм як ступень тяжкості. Залежно від цього критерію ст. 12 КК поділяє кримінальні правопорушення на кримінальні проступки і злочини. Останні, у свою чергу поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

В залежності від особливостей зв'язку структурних елементів кримінальних правопорушень вони поділяються на прості та складні (ускладнені). Прості поділяються на дві категорії: 1) діяння, які складаються з однієї дії чи бездіяльності та одного наслідку (наприклад, ст. 119 КК); 2) діяння, які складаються з однієї дії та двох або більше наслідків (наприклад, ч.2 ст. 194 КК).

Складні (ускладнені) кримінальні правопорушення поділяються на три категорії: триваючі, продовжувані та складені діяння.

Розглядаючи *четверте питання*, слід зауважити, що в історії кримінального законодавства та сучасних кримінальних кодексах зарубіжних країн загальні визначення кримінально-протиправних посягань неоднакові. В залежності від того, чому надається перевага – правовій чи соціальній характеристиці – виділяють три типи загального визначення кримінального правопорушення (злочину) – так звані «формальне», «матеріальне» та «формально-матеріальне» визначення. У цьому зв'язку слід також звернути увагу на положення ч. 2 ст. 11 КК України.

При розгляді *п'ятого питання* слід з'ясувати, що на підставі низці сучасних наукових поглядів та положень чинного кримінального законодавства можливо виокремити такі види правомірного вчинку: 1) звичайна законослухняна поведінка, не пов'язана зі спричиненням будь-якої шкоди охоронюваним кримінальним законом об'єктам; 2) правомірна поведінка, пов'язана зі спричиненням певної шкоди, що поділяється на: а) правомірну поведінку, яка виключає можливість застосування кримінальної відповідальності, б) позитивну посткримінальну поведінку.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 2 КК України якщо вчинене в реальній дійсності кримінально-протиправне посягання є фактичною стороною єдиної підстави кримінальної відповідальності, то склад кримінального правопорушення – юридичною (правовою) стороною цієї підстави. В науковій та навчальній літературі склад кримінального правопорушення визначається як сукупність встановлених в законі про кримінальну відповідальність ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінально-протиправне посягання. За своєю суттю склад кримінального правопорушення – це наукова абстракція, законодавча модель діянь певного виду, яка вміщує в себе всі найсуттєвіші, найнеобхідніші та типові ознаки конкретних діянь, визнаних кримінально караними. Отже, склад кримінального правопорушення слід відрізняти від кримінального правопорушення, як вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання. Кримінальне правопорушення – це конкретний акт вольової поведінки людини, це явище об'єктивної дійсності, яке реально вчиняється у житті людей. Склад кримінального правопорушення – це правова характеристика діянь такого виду, яка надається у кримінальному законодавстві. Таким чином, співвідношення між реально вчинюваним кримінальним правопорушенням і складом кримінального правопорушення можна уявити собі, образно кажучи, наприклад, як співвідношення між реально існуючим будинком і типовим проектом на будинки такого виду, між реальною хворобою та інформацією про неї у медичному довіднику.

Сьоме питання стосується класифікації складів кримінальних правопорушень, тобто поділу їх на види (групи, категорії) залежно від того чи іншого критерію.

В залежності від ступеня узагальненості ознак складів кримінальних правопорушень їх поділяють на конкретний, родовий та загальний склад.

Конкретний склад – це правова характеристика кримінальних правопорушень певного виду. Ознаки конкретного складу концентруються відповідно до окремих статей Особливої частини КК України.

Родовий склад (родове поняття складу) – це певна група складів кримінальних правопорушень, які схожі за своїм змістом. Така група складів може бути як формально (офіційно) визначеною, так і науково обґрунтованою. Прикладом формального (офіційного) визначення родових складів є поділ Особливої частини КК України на розділи. Крім того, в науковій літературі виділяють родові склади наскрізного характеру, які визначають шляхом зведення в одну групу складів, розташованих у різних розділах Особливої частини КК, але схожих за своїм змістом. (наприклад, родовий склад терористичних злочинів, родовий склад викрадення, родовий склад хуліганських кримінальних правопорушень). У певних випадках у межах родового складу виділяють також *видові* склади кримінальних правопорушень.

Загальний склад (загальне поняття складу) – це сукупність всіх складів кримінальних правопорушень, що містяться в Кримінальному кодексі України.

Конкретні склади кримінальних правопорушень, у свою чергу, також поділяються на певні групи (види) в залежності від того чи іншого критерію.

В залежності від того, чи є настання суспільно небезпечного наслідку такою ознакою, що безпосередньо передбачена у певній статті закону, чи ні, склади кримінальних правопорушень можна поділити на: 1) склади з ознаками наслідків діяння і 2) склади без ознак наслідків діяння. В літературі їх зазвичай називають як «матеріальні» та «формальні» склади. Однак, така термінологія не відповідає самій суті складу кримінального правопорушення, який не є матеріальною субстанцією, а є науковою абстракцією, що сформульована в законі. Тому за своєю суттю всі склади кримінальних правопорушень є формальними, бо надають формальне визначення кримінально караних діянь, а всі кримінальні правопорушення є матеріальними, оскільки вчиняються у реальному житті. Різновидом складів без ознак наслідків діяння є так звані «усічені» склади, в яких момент закінчення кримінального правопорушення переноситься або на момент замаху на кримінальне правопорушення, або на момент готування до нього.

За ступенем суспільної небезпечності передбачених кримінально караних діянь склади кримінальних правопорушень поділяються на три види: основний, кваліфікований і так званий «привілейований».

Залежно від того, яка за своїм значенням кримінально-правова норма (загальна чи спеціальна) міститься у статті закону, склади також можуть бути загальними (базовими) та спеціальними.

За особливістю передбачення ознак складу кримінального правопорушення в законі вони поділяються на прості та складні. До складних відносяться: 1) склади з ознаками альтернативно визначених діянь; 2) склади з ознаками двох і більше об'єктів; 3) склади з ознаками двох форм вини. Прості та складні склади кримінальних правопорушень слід відрізняти від простих та складних кримінальних правопорушень як вчинюваних в реальній дійсності кримінально-протиправних посягань.

При розгляді *восьмого питання* слід зазначити, що всі ознаки складу кримінального правопорушення взаємопов'язані і при вчиненні кримінально караного діяння повинні бути встановлені у повному обсязі. Відсутність у діянні будь-якої ознаки певного конкретного складу свідчить про відсутність у діянні ознак складу кримінального правопорушення в цілому, тобто про неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за даним складом або взагалі за будь-яким складом. В науці визнано, що оптимальною є класифікація ознак складу кримінального правопорушення у відповідності з елементами вчинюваного в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання. За цим критерієм всі ознаки складу кримінального правопорушення поділяються на такі чотири групи: 1) ознаки, що характеризують об'єкт; 2) ознаки, що характеризують об'єктивну сторону; 3) ознаки, що характеризують суб'єкта; 4) ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону діяння. Ознаки складу, які характеризують елементи кримінального правопорушення, в літературі нерідко називають як «елементи складу». Однак, такий термін є неточним, оскільки терміном «елемент» доцільно користуватися, коли йдеться про реалії життя, а терміном «ознаки» - коли йдеться про їх теоретичне визначення чи правову характеристику. Ознаки складів поділяють також на постійні та перемінні, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі, обов'язкові та факультативні. Поділ ознак на обов'язкові та факультативні можливий лише на рівні загального складу, оскільки у конкретному складі всі ознаки є обов'язковими.

Розглядаючи *дев'яте питання*, необхідно мати уявлення про співвідношення елементів кримінального правопорушення та ознак складу кримінального правопорушення не тільки тому, що елементи кримінального правопорушення є складовими компонентами вчинюваного в реальній дійсності діяння, а ознаки складу є відповідною характеристикою цих елементів у кримінальному законі, але й тому, що у певних випадках ознаки одного складу можуть охоплювати елементи кількох діянь, і навпаки, елементи одного діяння можуть охоплюватися ознаками кількох складів.

При розгляді *десятого питання* слід мати на увазі, що у сучасній літературі поряд з взаємопов'язаними категоріями «злочин» та «не-злочин» визначають і такі відповідні ним категорії як «склад злочину» (у сучасному розумінні – склад кримінального правопорушення) та склад «не-злочину». Під останнім розуміють склад правомірного вчинку (правомірної поведінки), а також інших діянь, вчинюваних за обставин, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності.

Розглядаючи *одинадцяте питання*, слід констатувати, що кваліфікація кримінального правопорушення – це встановлення відповідності між елементами вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання та передбаченими законом про кримінальну відповідальність ознаками складу кримінального правопорушення. Тобто кваліфікація кримінального правопорушення означає, що вчинене винною особою діяння підпадає під ознаки відповідної статті, або частини статті, або відповідного пункту певної частини статті Особливої частини КК України. Також слід

звернути увагу на підстави кваліфікації (фактичну та юридичну) та правила кваліфікації при конкуренції та колізії правових норм.

Семінарське заняття 2. Тема № 4 «Кримінальне правопорушення та його види».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про кримінальне правопорушення, його ознаки та види, склад кримінального правопорушення; сформувані вміння, необхідні для визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Кількість годин - 2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття кримінального правопорушення.
2. Ознаки та елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини.
3. Класифікація кримінальних правопорушень.
4. Загальне визначення кримінального правопорушення в законі про кримінальну відповідальність.
5. Кримінально-правове значення правомірного вчинку (правомірної поведінки).

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

При вивченні цієї теми перш за все слід з'ясувати, що кримінальне правопорушення розглядається в юридичній літературі як соціальне і як правове

явище, тому ця категорія має два значення: 1) як вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння, тобто як вольовий вчинок людини, як кримінально-протиправне посягання; 2) як загальне визначення кримінального правопорушення, що має місце в законі про кримінальну відповідальність.

Кримінальне правопорушення як будь-яке вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння, тобто кримінально-протиправне посягання, є завжди вольовим вчинком людини, якому притаманні об'єктивні та суб'єктивні властивості. Об'єктивно це діяння завжди на щось посягає шляхом вчинення дії або бездіяльності та спричиняє істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Суб'єктивно воно є проявом свідомості та волі, мотивації та цілеспрямованості поведінки людини, яка здатна зазнавати кримінальну відповідальність. За своєю суттю реально вчинюване кримінальне правопорушення – це фактична сторона матеріального аспекту (компоненту) єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому в науковій літературі кримінальним правопорушенням визнається конкретний акт вольової суспільно небезпечної поведінки людини, вчинений під контролем її свідомості.

Загальне визначення кримінального правопорушення – це його визначення, що надане у ч. 1 ст. 11 КК України. За своєю суттю – це наукова абстракція, яка надає його загальну характеристику в законі про кримінальну відповідальність.

Отже співвідношення між реально вчинюваним кримінальним правопорушенням та його загальним визначенням в КК України можливо уявити собі, образно кажучи, наприклад, як співвідношення між реально існуючим будинком чи реальним захворюванням та загальним визначенням понять «будинок» чи «хвороба» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови.

При розгляді *другого питання* необхідно звернути увагу на те, що кримінальне правопорушення як вольовий вчинок людини має свої ознаки та елементи.

До *ознак* кримінального правопорушення відносяться: суспільна небезпечність, винність, протиправність, караність. При цьому суспільна небезпечність та винність є сутнісними ознаками, а протиправність і караність – формальними ознаками кримінального правопорушення. Обговорюючи таку ознаку як суспільна небезпечність, треба звернути увагу на характер та ступень суспільної небезпечності. Розглядаючи таку ознаку як винність, слід зазначити, що ця сутнісна ознака кримінального правопорушення характеризує його внутрішній психологічний зміст, вона розкриває психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння та його наслідків. У цій ознаці відбивається найважливіший принцип кримінального права – принцип суб'єктивного ставлення у провину, тобто відповідальності тільки за наявності вини. Тому одним з компонентів винності є також здатність особи до ставлення у провину. Крім того певний вплив на винність мають також поведінка потерпілого та обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання. Тобто винність може бути визначена як сукупність об'єктивних і суб'єктивних обставин під кутом зору того, як вони відображаються у свідомості та волі особи, що вчинила передбачене кримінальним законом діяння.

Елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини відображають складові компоненти вчиненого в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння. До таких компонентів відносяться: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона кримінально-протиправного посягання. *Об'єкт* кримінального правопорушення – це те, на що кримінально каране діяння посягає та чому спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. *Об'єктивна сторона* – це зовнішній прояв діяння, який складають: суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення діяння. *Суб'єкт* кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. *Суб'єктивна сторона* – це внутрішній зміст діяння, який складають: вина у формі умислу або необережності, мотив та мета вчинення діяння, а також емоційний стан, потреби та інтереси, які мали місце при вчиненні кримінально-протиправного посягання.

Третє питання стосується класифікації кримінальних правопорушень, тобто поділу їх на види (групи, категорії) залежно від того чи іншого критерію.

Стаття 12 КК України, яка так і називається «Класифікація кримінальних правопорушень», здійснює їх поділ за таким критерієм як ступень тяжкості. Залежно від цього критерію ст. 12 КК поділяє кримінальні правопорушення на кримінальні проступки і злочини. Останні, у свою чергу поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

В залежності від особливостей зв'язку структурних елементів кримінальних правопорушень вони поділяються на прості та складні (ускладнені). Прості поділяються на дві категорії: 1) діяння, які складаються з однієї дії чи бездіяльності та одного наслідку (наприклад, ст. 119 КК); 2) діяння, які складаються з однієї дії та двох або більше наслідків (наприклад, ч.2 ст. 194 КК). Складні (ускладнені) кримінальні правопорушення поділяються на три категорії: триваючі, продовжувані та складені діяння.

Розглядаючи *четверте питання*, слід зауважити, що в історії кримінального законодавства та сучасних кримінальних кодексах зарубіжних країн загальні визначення кримінально-протиправних посягань неоднакові. В залежності від того, чому надається перевага – правовій чи соціальній характеристиці – виділяють три типи загального визначення кримінального правопорушення (злочину) – так звані «формальне», «матеріальне» та «формально-матеріальне» визначення. У цьому зв'язку слід також звернути увагу на положення ч. 2 ст. 11 КК України.

При розгляді *п'ятого питання* слід з'ясувати, що на підставі низці сучасних наукових поглядів та положень чинного кримінального законодавства можливо виокремити такі види правомірного вчинку: 1) звичайна законослухняна поведінка, не пов'язана зі спричиненням будь-якої шкоди охоронюваним кримінальним законом об'єктам; 2) правомірна поведінка, пов'язана зі спричиненням певної шкоди, що поділяється на: а) правомірну поведінку, яка виключає можливість застосування кримінальної відповідальності, б) позитивну посткримінальну поведінку.

Семінарське заняття 3. Тема № 5 «Склад кримінального правопорушення».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про кримінальне правопорушення, його ознаки та види, склад кримінального правопорушення; сформулювати вміння, необхідні для визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Кількість годин - 2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття складу кримінального правопорушення.
2. Класифікація складів кримінальних правопорушень.
3. Ознаки складу кримінального правопорушення.
4. Співвідношення елементів кримінального правопорушення як вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання та ознак складу кримінального правопорушення.
5. Поняття складу правомірного вчинку (правомірної поведінки) та інших діянь, вчинених за обставин, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності.
6. Кваліфікація кримінального правопорушення: поняття, види, підстави кваліфікації та правила кваліфікації при конкуренції та колізії правових норм.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

Відповідно до положень ч. 1 ст. 2 КК України якщо вчинене в реальній дійсності кримінально-протиправне посягання є фактичною стороною єдиної підстави кримінальної відповідальності, то склад кримінального правопорушення – юридичною (правовою) стороною цієї підстави. В науковій та навчальній літературі склад кримінального правопорушення визначається як сукупність встановлених в законі про кримінальну відповідальність ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінально-протиправне посягання. За своєю суттю склад кримінального правопорушення – це наукова абстракція, законодавча модель діянь певного виду, яка вміщує в себе всі найсуттєвіші, найнеобхідніші та типові ознаки конкретних діянь, визнаних кримінально караними. Отже, склад кримінального правопорушення слід відрізняти від кримінального правопорушення, як вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання. Кримінальне правопорушення – це конкретний акт вольової поведінки людини, це явище об'єктивної дійсності, яке реально вчиняється у житті людей. Склад кримінального правопорушення – це правова характеристика діянь такого виду, яка надається у кримінальному законодавстві. Таким чином, співвідношення між реально вчинюваним кримінальним правопорушенням і складом кримінального правопорушення можна уявити собі, образно кажучи, наприклад, як співвідношення між реально існуючим будинком і типовим проектом на будинки такого виду, між реальною хворобою та інформацією про неї у медичному довіднику.

Друге питання стосується класифікації складів кримінальних правопорушень, тобто поділу їх на види (групи, категорії) залежно від того чи іншого критерію.

В залежності від ступеня узагальненості ознак складів кримінальних правопорушень їх поділяють на конкретний, родовий та загальний склад.

Конкретний склад – це правова характеристика кримінальних правопорушень певного виду. Ознаки конкретного складу концентруються відповідно до окремих статей Особливої частини КК України.

Родовий склад (родове поняття складу) – це певна група складів кримінальних правопорушень, які схожі за своїм змістом. Така група складів може бути як формально (офіційно) визначеною, так і науково обґрунтованою. Прикладом формального (офіційного) визначення родових складів є поділ Особливої частини КК України на розділи. Крім того, в науковій літературі виділяють родові склади наскрізного характеру, які визначають шляхом зведення в одну групу складів, розташованих у різних розділах Особливої частини КК, але схожих за своїм змістом. (наприклад, родовий склад терористичних злочинів, родовий склад викрадення, родовий склад хуліганських кримінальних правопорушень). У певних випадках у межах родового складу виділяють також *видові* склади кримінальних правопорушень.

Загальний склад (загальне поняття складу) – це сукупність всіх складів кримінальних правопорушень, що містяться в Кримінальному кодексі України.

Конкретні склади кримінальних правопорушень, у свою чергу, також поділяються на певні групи (види) в залежності від того чи іншого критерію.

В залежності від того, чи є настання суспільно небезпечного наслідку такою ознакою, що безпосередньо передбачена у певній статті закону, чи ні, склади кримінальних правопорушень можна поділити на: 1) склади з ознаками наслідків діяння і 2) склади без ознак наслідків діяння. В літературі їх зазвичай називають як «матеріальні» та «формальні» склади. Однак, така термінологія не відповідає самій суті складу кримінального правопорушення, який не є матеріальною субстанцією, а є науковою абстракцією, що сформульована в законі. Тому за своєю суттю всі склади кримінальних правопорушень є формальними, бо надають формальне визначення кримінально караних діянь, а всі кримінальні правопорушення є матеріальними, оскільки вчиняються у реальному житті. Різновидом складів без ознак наслідків діяння є так звані «усічені» склади, в яких момент закінчення кримінального правопорушення переноситься або на момент замаху на кримінальне правопорушення, або на момент готування до нього.

За ступенем суспільної небезпечності передбачених кримінально караних діянь склади кримінальних правопорушень поділяються на три види: основний, кваліфікований і так званий «привілейований».

Залежно від того, яка за своїм значенням кримінально-правова норма (загальна чи спеціальна) міститься у статті закону, склади також можуть бути загальними (базовими) та спеціальними.

За особливістю передбачення ознак складу кримінального правопорушення в законі вони поділяються на прості та складні. До складних відносяться: 1) склади з ознаками альтернативно визначених діянь; 2) склади з ознаками двох і більше об'єктів; 3) склади з ознаками двох форм вини. Прості та складні склади кримінальних правопорушень слід відрізняти від простих та складних кримінальних правопорушень як вчинюваних в реальній дійсності кримінально-протиправних посягань.

При розгляді *третього питання* слід зазначити, що всі ознаки складу кримінального правопорушення взаємопов'язані і при вчиненні кримінально караного діяння повинні бути встановлені у повному обсязі. Відсутність у діянні будь-якої ознаки певного конкретного складу свідчить про відсутність у діянні ознак складу кримінального правопорушення в цілому, тобто про неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за даним складом або взагалі за будь-яким складом. В науці визнано, що оптимальною є класифікація ознак складу кримінального правопорушення у відповідності з елементами вчинюваного в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання. За цим критерієм всі ознаки складу кримінального правопорушення поділяються на такі чотири групи: 1) ознаки, що характеризують об'єкт; 2) ознаки, що характеризують об'єктивну сторону; 3) ознаки, що характеризують суб'єкта; 4) ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону діяння. Ознаки складу, які характеризують елементи кримінального правопорушення, в літературі нерідко називають як «елементи складу». Однак, такий термін є неточним, оскільки терміном «елемент» доцільно користуватися, коли йдеться про реалії життя, а терміном «ознаки» - коли йдеться про їх теоретичне визначення чи правову характеристику. Ознаки складів поділяють також на постійні та перемінні, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі, обов'язкові та факультативні. Поділ

ознак на обов'язкові та факультативні можливий лише на рівні загального складу, оскільки у конкретному складі всі ознаки є обов'язковими.

Розглядаючи *четверте питання*, необхідно мати уявлення про співвідношення елементів кримінального правопорушення та ознак складу кримінального правопорушення не тільки тому, що елементи кримінального правопорушення є складовими компонентами вчинюваного в реальній дійсності діяння, а ознаки складу є відповідною характеристикою цих елементів у кримінальному законі, але й тому, що у певних випадках ознаки одного складу можуть охоплювати елементи кількох діянь, і навпаки, елементи одного діяння можуть охоплюватися ознаками кількох складів.

При розгляді *п'яте питання* слід мати на увазі, що у сучасній літературі поряд з взаємопов'язаними категоріями «злочин» та «не-злочин» визначають і такі відповідні ним категорії як «склад злочину» (у сучасному розумінні – склад кримінального правопорушення) та склад «не-злочину». Під останнім розуміють склад правомірного вчинку (правомірної поведінки), а також інших діянь, вчинюваних за обставин, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності.

Розглядаючи *шосте питання*, слід констатувати, що кваліфікація кримінального правопорушення – це встановлення відповідності між елементами вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання та передбаченими законом про кримінальну відповідальність ознаками складу кримінального правопорушення. Тобто кваліфікація кримінального правопорушення означає, що вчинене винною особою діяння підпадає під ознаки відповідної статті, або частини статті, або відповідного пункту певної частини статті Особливої частини КК України. Також слід звернути увагу на підстави кваліфікації (фактичну та юридичну) та правила кваліфікації при конкуренції та колізії правових норм.

Семінарське заняття 4. Тема № 6 «Об'єкт кримінального правопорушення» Тема № 7 «Об'єктивна сторона кримінального правопорушення»

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про об'єкт кримінального правопорушення та об'єктивну сторону кримінального правопорушення; сформулювати вміння, необхідні для визначення об'єкту, предмету та ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Кількість годин - 2. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття об'єкта кримінально-протиправного посягання та ознак об'єкта у складах кримінальних правопорушень.
2. Види об'єктів кримінально-протиправних посягань та ознак об'єктів у складах кримінальних правопорушень.

3. Предмет кримінального правопорушення та його значення.
4. Потерпілий від кримінального правопорушення.
5. Поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення як реально вчинюваного кримінально-протиправного посягання та ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.
6. Суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність. Властивості, що притаманні вчинюваному в реальній дійсності діянню.
7. Класифікація дій.
8. Суспільно небезпечні наслідки
9. Причинний зв'язок між діянням та наслідками.
10. Місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення кримінального правопорушення.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

Об'єкт кримінального правопорушення - це те, на що кримінально каране діяння посягає та чому спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. При цьому кримінальну відповідальність тягне посягання лише на той об'єкт, який знаходиться під охороною кримінального закону. Приблизний перелік таких об'єктів визначений у ч. 1 ст. 1 КК України. Більш детально ознаки об'єктів тих чи інших діянь визначаються у статтях Особливої частини КК. Отже, в якості ознак об'єкта кримінального правопорушення, що вчиняється в реальному житті як кримінально-протиправне посягання, можна визначити такі: 1) це конкретне явище реальної дійсності (життя чи здоров'я особи, права, свободи, довкілля, конституційний устрій, громадська безпека, громадський порядок, мир та безпека людства тощо); 2) цьому об'єкту кримінально-

протиправне посягання спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди; 3) цей об'єкт знаходиться під охороною закону про кримінальну відповідальність.

Закон про кримінальну відповідальність не містить загального визначення поняття об'єкту кримінального правопорушення. Його намагається дати наука кримінального права, але всі визначення досить суперечливі. Одні автори визнають ним суспільні відносини, інші блага, людей, певні цінності, соціальну оболонку, правоохоронні інтереси тощо. Тут слід зауважити, що фактично дискусія йдеться не про об'єкти реальних діянь, а про те, яким же найбільш загальним терміном можливо охопити всі об'єкти кримінально-протиправних посягань, тобто про ознаки об'єкта у загальному складі кримінального правопорушення. Починаючи вивчати *друге питання* теми, слід уяснити, що традиційно об'єкти кримінальних правопорушень класифікуються за двома критеріями: 1) в залежності від ступеня узагальненості – по «вертикалі» їх поділяють на загальний, родовий та безпосередній і 2) в залежності від важливості безпосереднього об'єкту – по «горизонталі» безпосередні об'єкти поділяють на основний, додатковий обов'язковий та додатковий факультативний. В основу даної класифікації покладена структура чинного КК України, у зв'язку з чим потрібне уточнення у тому плані, а що саме тут піддане класифікації – об'єкти вчинюваних в реальній дійсності діянь чи ознаки об'єктів у відповідних складах кримінальних правопорушень, реальні явища дійсності чи їх теоретичні узагальнення. Справа в тому, що в реальній дійсності кримінальне правопорушення – це конкретний акт свідомої вольової поведінки людини, тому кримінально-протиправне посягання завжди конкретне і посягає воно на один або декілька конкретних (безпосередніх) об'єктів. Ніякого «родового» чи «загального» кримінального правопорушення у реальному житті не існує, а тому не може бути «родового» чи «загального» об'єкта посягання. Так звані «родовий» чи «загальний» об'єкти – це не реальні об'єкти посягання, а поняття, які узагальнюють ознаки об'єктів конкретних складів кримінальних правопорушень на рівні родового та загального складу. Те ж стосується і класифікації об'єктів по «горизонталі», бо в реальній дійсності винна особа, посягаючи на декілька об'єктів, у своєї свідомості ніяким чином їх не поділяє. Такий розподіл ознак безпосередніх об'єктів здійснює законодавець у конкретному складі кримінального правопорушення, при чому в різні періоди законотворення і в різних державах в одних і тих же статтях закону ознаки основних та додаткових об'єктів ніколи не були постійними, а, навпаки, мали мінливий характер. Таким чином, так звана класифікація об'єктів по «вертикалі» та по «горизонталі» має відношення не до категорії «кримінальне правопорушення», а до категорії «склад кримінального правопорушення». Розглядаючи *третьє питання*, слід з'ясувати, що поряд з об'єктом кримінального правопорушення у статтях кримінального закону прямо вказується також і на предмет посягання. Тобто предмет кримінального правопорушення є факультативною ознакою загального складу кримінального правопорушення, бо якщо його ознаки прямо передбачені у конкретному складі, то вони автоматично набувають обов'язкових ознак цього складу.

При розгляді *четвертого питання* слід звернути увагу на те, що ознаки потерпілого можуть бути визначені як в основному складі кримінального правопорушення, так і в кваліфікованому складі, при цьому вони можуть бути прямо визначеними або цілком зрозумілими. До того ж особливості потерпілого закон враховує не тільки з позиції того чи іншого його статусу (жінка у стані вагітності, малолітня чи неповнолітня особа тощо), але й з позиції його поведінки, яка сприяє вчиненню проти нього кримінального правопорушення.

При відповіді на *п'яте питання* теми, необхідно визначити та розкрити зміст об'єктивної сторони кримінального правопорушення та ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Треба чітко уявити, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення як скоєного в реальній дійсності вольового вчинку людини – це його зовнішній бік (зовнішній вираз). Цей зовнішній вираз проявляється у суспільстві через такі притаманні йому складові компоненти як: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка, засоби вчинення діяння. Всі ці обставини властиві об'єктивній стороні будь-якого кримінального правопорушення як явищу об'єктивної реальності, вони проявляються завжди, коли вчиняється кримінально-протиправне посягання. Тоді як об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв діяння. Всі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення поділяють на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових відносять діяння у формі дії або бездіяльності, до факультативних – всі інші ознаки об'єктивної сторони, оскільки ознаки діяння передбачаються у всіх статтях Особливої частини КК, а ознаки всіх інших обставин – лише в певних окремих статтях. Але цей поділ можливий лише на рівні загального складу, бо якщо будь-яка ознака прямо передбачена у конкретному складі, то вона автоматично становиться обов'язковою ознакою цього складу.

Розглядаючи *шосте питання* слід зазначити, що термін «діяння» використовується в КК України та правозастосовній практиці у двох значеннях – широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні цей термін використовується для визначення поняття «кримінальне правопорушення», тобто як синонім цього поняття. Саме у такому розумінні термін «діяння» використовується у ч. 1 ст. 11 КК України. У вузькому розумінні цей термін визначає діяння як один з компонентів об'єктивної сторони кримінально-протиправного посягання. У цьому розумінні діяння є ключовим компонентом об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення й обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Діяння визначається в літературі як акт поведінки людини, якому притаманні такі властивості: 1) суспільна небезпечність, 2) протиправність; 3) конкретність; 4) свідомість; 5) вольове виявлення.

Сьоме питання стосується класифікації дій за відповідними критеріями. Слід зауважити, що з фізичної сторони дія може бути простою та складною, а залежно від впливу на об'єкт посягання дії поділяють на фізичні та інформаційні.

При відповіді на *восьме питання* теми, необхідно визначити та розкрити зміст об'єктивної сторони кримінального правопорушення та ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Треба чітко уявити, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення як скоєного в реальній дійсності вольового вчинку людини – це його зовнішній бік (зовнішній вираз). Цей зовнішній вираз проявляється у суспільстві через такі притаманні йому складові компоненти як: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка, засоби вчинення діяння. Всі ці обставини властиві об'єктивній стороні будь-якого кримінального правопорушення як явищу об'єктивної реальності, вони проявляються завжди, коли вчиняється кримінально-протиправне посягання. Тоді як об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв діяння. Всі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення поділяють на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових відносять діяння у формі дії або бездіяльності, до факультативних – всі інші ознаки об'єктивної сторони, оскільки ознаки діяння передбачаються у всіх статтях Особливої частини КК, а ознаки всіх інших обставин – лише в певних окремих статтях. Але цей поділ можливий лише на рівні загального складу, бо якщо будь-яка ознака прямо передбачена у конкретному складі, то вона автоматично становиться обов'язковою ознакою цього складу.

Розглядаючи *дев'яте питання* слід зазначити, що термін «діяння» використовується в КК України та правозастосовній практиці у двох значеннях – широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні цей термін використовується для визначення поняття «кримінальне правопорушення», тобто як синонім цього поняття. Саме у такому розумінні термін «діяння» використовується у ч. 1 ст. 11 КК України. У вузькому розумінні цей термін визначає діяння як один з компонентів об'єктивної сторони кримінально-протиправного посягання. У цьому розумінні діяння є ключовим компонентом об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення й обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Діяння визначається в літературі як акт поведінки людини, якому притаманні такі властивості: 1) суспільна небезпечність, 2) протиправність; 3) конкретність; 4) свідомість; 5) вольове виявлення.

Десяте питання стосується класифікації дій за відповідними критеріями. Слід зауважити, що з фізичної сторони дія може бути простою та складною, а залежно від впливу на об'єкт посягання дії поділяють на фізичні та інформаційні.

Семінарське заняття 5. Тема № 8 «Суб'єкт кримінального правопорушення». Тема № 9. «Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про суб'єкт та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення; сформулювати вміння, необхідні для визначення суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття особи, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення).
2. Недоцільність визнання суб'єктом кримінального правопорушення юридичної особи або держави.
3. Стан осудності суб'єкта кримінального правопорушення.
4. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність.
5. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення: ознаки та види.
6. Неосудність за кримінальним правом. Формула та критерії неосудності за Кримінальним кодексом України.
7. Поняття обмеженої осудності, критерії та наслідки визнання особи обмежено осудною.
8. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин.
9. Поняття суб'єктивної сторони кримінального правопорушення як реально вчинюваного кримінально-протиправного посягання та ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.
10. Поняття і значення вини.
11. Умисел та його види.
12. Необережність та її види.
13. Випадок (казус).

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. –

Методичні вказівки

Розглядаючи *перше питання* слід почати з поняття суб'єкта кримінального правопорушення, яке міститься у ч. 1 ст. 18 КК України, засвоїти існуючі точки зору щодо визначення поняття суб'єкта кримінального правопорушення, у загальному вигляді охарактеризувати ознаки.

При розгляді *другого питання* значну увагу слід приділити питанню неможливості притягнення до кримінальної відповідальності за Кримінальним кодексом України юридичних осіб чи держави та на дискусію щодо цього питання у вітчизняній та зарубіжній літературі та закріплення позицій у відповідному законодавстві (КК Франції, КК штату Нью-Йорк, КК Нідерландів та ін.). Також слід звернути увагу на скоєння злочину саме фізичною особою, (ст. 6,7,8 КК України). Проаналізувати порядок застосування кримінальної відповідальності до іноземців та осіб без громадянства.

Третє питання присвячене інституту осудності. При розгляді питання про осудність як обов'язкову ознаку суб'єкта кримінального правопорушення, необхідно звернути увагу на питання про осудність те, що здатність особи під час вчинення діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними відрізняє осудну особу від неосудної. Студенти повинні знати, в яких випадках виникає питання щодо осудності особи та розкрити зміст осудності через її інтелектуальний та вольовий моменти.

В *четвертому питанні* слід розглянути вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Навчитись відрізняти загальний вік кримінальної відповідальності від зниженого. Вивчити склади злочинів, за які передбачено знижений вік кримінальної відповідальності.

Розгляд *п'ятого питання* необхідно почати з визначення поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Потрібно засвоїти відмінність спеціального суб'єкта від загального шляхом виділення додаткових ознак, що характеризують спеціального суб'єкта.

Аналізуючи *шосте питання*, необхідно звернути увагу на ч. 2 ст.19 КК України і засвоїти, що за діючим законодавством неосудність будується на співвідношенні двох критеріїв: юридичного (психологічного) і медичного (біологічного). Під час аналізу медичного критерію неосудності важливо мати на увазі, що він являє собою узагальнений перелік всіх можливих хворобливих розладів психіки людини, які можуть вплинути на свідомість та волю людини і виступати потенційною причиною неосудності. Необхідно розглянути розгорнуту характеристику кожної ознаки медичного критерію неосудності: хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу психічної діяльності, слабоумства, іншого хворобливого стану психіки. Висвітлюючи питання про юридичний (психологічний) критерій неосудності, необхідно враховувати, що

він поєднує в собі три ознаки: інтелектуальну, вольову та емоційну. Щодо емоційної ознаки – вона не закріплена у законі, треба визначитись чому. Потрібно детально і послідовно охарактеризувати кожную з цих ознак. При цьому потрібно зупинитися на тому, що розуміється під нездатністю особи усвідомлювати свої дії і в яких випадках правомірно говорити про те, що особа не могла керувати своїми вчинками.

Вивчаючи питання слід пам'ятати, що на практиці мають місце випадки, коли особа під час вчинення злочину була визнана судом осудною, але після винесення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними.

Сьоме питання - про проблему обмеженої осудності в кримінальному праві, необхідно розкрити, спираючись на ст. 20 КК України, враховуючи, що ця проблема виникає лише в тому випадку, коли серед притягнених до кримінальної відповідальності трапляються особи з психічними розладами, які не виключають осудності. Слід запам'ятати, що існують як прихильники так і противники «обмеженої осудності», необхідно вказати, якими критеріями, на ваш погляд, вона повинна характеризуватися, звернути увагу на те, що визнання особи судом обмежено осудною може бути враховано при призначенні покарання та на можливість застосування до такої особи примусових заходів медичного характеру.

Щодо *восьме питання*, то його розгляд необхідно почати з того, що зловживання спиртними напоями, наркотичними чи іншими одурманюючими речовинами знижує самоконтроль людини, у неї проявляється неадекватність сприйняття зовнішньої ситуації, нерозбірливість у виборі засобів для досягнення цілей. Необхідно навчитися розмежувати фізіологічне сп'яніння та патологічне. При фізіологічному сп'янінні не настають ті істотні зміни в психічному стані особи, які характерні для патологічного сп'яніння. З огляду на підвищену небезпечність осіб, необхідно вказати, що п. 13 ч. 2 ст. 67 КК України передбачає сп'яніння як обставину, що при призначенні покарання визнається такою, яка обтяжує вину. Але не зважаючи на це, слід також показати, що деякі закордонні Кримінальні кодекси враховують цю обставину як пом'якшуючу.

Дев'яте питання. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Змістом суб'єктивної сторони вчинюваного в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання охоплюються такі її складові як: вина у формі умислу або необережності, мотив, мета, а також інші компоненти психічної діяльності, до яких зазвичай відносять емоційний стан, потреби, інтереси особи, яка вчиняє кримінально каране діяння.

Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризується тим, що вина є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, а мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності є факультативними ознаками загального складу кримінального правопорушення. У тих же випадках, коли про ці факультативні ознаки загального складу прямо згадується у конкретному складі кримінального

правопорушення, то вони набувають значення обов'язкової ознаки цього конкретного складу.

При вивченні *десятого питання* основну увагу слід приділити вивченню поняття та значення вини. Поняття вини дається в ст. 23 КК, де вказується, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

У зв'язку з тим, що кримінальний закон визначає вину через ставлення винного як до свого діяння, так і до його наслідків, низка вчених дотримуються точки зору, що це стосується тільки тих діянь, які передбачені складами з ознаками наслідків діяння (так званими «матеріальними» складами), у тих же діяннях, які кваліфікуються за складами без ознак наслідків діяння (так званими «формальними» складами), умисел і необережність, на їх думку, мають відношення лише до діяння. Однак, таку позицію не можна вважати вірною, оскільки законодавець дав визначення вини, умислу та необережності не стосовно складу кримінального правопорушення як юридичної конструкції, про яку винна особа може взагалі нічого не знати, а стосовно вчинюваної особою дії чи бездіяльності та її наслідків, тобто кримінально-протиправного посягання, що вчиняється в реальній дійсності. Саме діяння як будь-яке реальне посягання на об'єкт неминуче призводить до тих чи інших наслідків, і у винної особи завжди присутнє якесь психологічне ставлення не тільки до власних діянь, але й до їх наслідків, незалежно від того, передбачені ознаки цих наслідків у відповідних складах кримінальних правопорушень чи ні.

Розглядаючи *одинадцять питання*, обов'язково необхідно засвоїти різницю між прямим та непрямим умислом на підставі їх інтелектуальної та вольової ознак. Не слід забувати про виділення в теорії кримінального права спеціальних видів умислу та їх значення для кримінальної відповідальності.

При розгляді *дванадцять питання* необхідно засвоїти різницю між кримінальною протиправною самовпевненістю та кримінальною протиправною недбалістю, а також між непрямим умислом та кримінальною протиправною самовпевненістю на підставі інтелектуальної та вольової ознак.

Розглядаючи *тринадцять питання* необхідно звернути увагу на те, що можлива ситуація, коли начебто і скоєно діяння, що потягло шкідливі наслідки, але вести мову про злочин неможливо, оскільки є наявним казус (невинне заподіяння суспільно небезпечних наслідків). Далі рекомендується розглянути види казусу, відмінність казусу від злочинної недбалості та визначити значення казусу для притягнення до кримінальної відповідальності. Загальне правило говорить: при казусі відсутня суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Семінарське заняття 6. Тема № 9 «Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення». Тема №10 «Стадії кримінального правопорушення».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про факультативні суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення та стадії

його вчинення; сформулювати вміння, необхідні для визначення суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення та стадій його вчинення.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності особи, яка вчиняє кримінально-протиправне посягання.
2. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Їх значення для кваліфікації та притягнення особи до кримінальної відповідальності.
3. Емоційний стан особи, що вчиняє кримінально-протиправне посягання. Його значення для кваліфікації та притягнення особи до кримінальної відповідальності.
4. Юридична помилка: поняття, види та значення.
5. Фактична помилка: поняття, види та значення.
6. Поняття та види стадій вчинення кримінального правопорушення.
7. Поняття закінченого кримінального правопорушення. Момент закінчення діянь, що кваліфікуються за складами з ознаками наслідків, без ознак наслідків та усіченими складами.
8. Поняття незакінченого кримінального правопорушення та його види.
9. Поняття готування до кримінального правопорушення (злочину), його об'єктивні та суб'єктивні ознаки.
10. Поняття замаху на кримінальне правопорушення, його об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Види замаху.
11. Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від закінченого кримінального правопорушення та готування до злочину.
12. Особливості кримінальної відповідальності за готування до злочину та замах на кримінальне правопорушення.
13. Поняття добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, її ознаки та правові наслідки.
14. Діяльне каяття, його ознаки та відмінність від добровільної відмови. Правові наслідки діяльного каяття.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

// <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

Починаючи розгляд теми, слід з'ясувати, що вина як невід'ємна складова суб'єктивної сторони кримінального правопорушення та обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення не вичерпує змісту суб'єктивної сторони. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони діяння відіграють також мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності особи, що вчиняє кримінально-протиправне посягання, до яких в юридичній літературі відносять емоційний стан, інтереси, потреби винної особи.

Засвоюючи *друге питання* слід виходити з того, що мотив та мета кримінального правопорушення не тотожні поняття, але вони тісно пов'язані між собою. Необхідно розібратися з видами мотивів та цілей. Особливо слід визначитись з значенням цих двох обставин для притягнення особи до кримінальної відповідальності: в яких випадках вони не беруться до уваги та коли вони впливають на кваліфікацію та призначення покарання. В теорії часто говорять в цьому випадку про трояке значення мотиву та мети кримінально-протиправного посягання.

Розглядаючи *третьє питання*, слід визначити, яким чином і в яких випадках законодавець враховує емоційний стан особи (п. 7 ч. 1 ст. 66, ст. 116, 123 КК).

При розгляді *четвертого та п'ятого питань* слід зупинитися на вивченні питання про вплив помилки на притягнення особи до кримінальної відповідальності. При цьому мається на увазі помилка в уяві особи в момент вчинення нею діяння, що викривлює сприйняття суб'єктом адекватно існуючої ситуації. Слід засвоїти види та підвиди помилок. При вивченні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності при наявності юридичної помилки слід пам'ятати про те, що на перший план виходить об'єктивна сторона, тобто до уваги беруться приписи закону, а при фактичній помилці – суб'єктивна, тобто до уваги береться спрямованість умислу, яка і визначає кваліфікацію.

Шосте питання. При визначенні поняття кримінального правопорушення, складу кримінального правопорушення, суб'єкту кримінального правопорушення законодавець має на увазі закінчене діяння. Однак досить часто трапляються випадки, коли те, що особа задумала не доводиться до кінця в силу певних причин. В цих випадках виникає питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи на певних стадіях вчинення кримінального правопорушення, яке має певні особливості порівняно з кримінальною відповідальністю за закінчений злочин.

Поняття стадій дається наукою кримінального права. Виходячи з того, що фактичною стороною єдиної підстави кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, слід уяснити, що кожна стадія вчинення кримінального правопорушення повинна являти собою саме таке діяння. Тому не визнаються стадіями вчинення кримінального правопорушення той чи інший стан свідомості особи, її думки, наміри, їх формування та виявлення.

Виходячи з визначення поняття стадій вчинення кримінального правопорушення слід мати на увазі, що вони можливі лише в умисних діяннях, які вчиняються з прямим умислом.

При вивченні *сьоме питання*, слід уяснити, що виділення стадій вчинення кримінального правопорушення зовсім не означає, що кожне кримінально-протиправне посягання обов'язково містить у своєму розвитку всі вказані стадії. Окрім цього, якщо кримінальне правопорушення закінчене, то воно поглинає всі стадії його вчинення і вони не мають самостійного значення і не впливають на його кваліфікацію.

В залежності від конструкції складу кримінального правопорушення, описання ознак діяння в законі момент закінчення кримінально-протиправного посягання є різним. Тому слід визначити з якого моменту вважається закінченими кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за складами з ознаками наслідків, без ознак наслідків та усіченими складами. Це має важливе значення для відмежування цих видів закінчених злочинів від попередньої злочинної діяльності.

Вивчаючи *восьме питання* студенти повинні розуміти, що незакінчене кримінальне правопорушення в спеціальній літературі називають по різному: попередньою кримінально-протиправною (злочинною) діяльністю, розпочатим, незавершеним кримінальним правопорушенням (злочином) тощо. Усі ці поняття стосуються незакінченого діяння. Вивчаючи питання про попередню кримінально-протиправну діяльність слід уяснити, що Кримінальний кодекс не дає визначення поняття незакінченого кримінального правопорушення. Це поняття впливає з поняття закінченого кримінального правопорушення, яке дається в ч. 1 ст. 13 КК. Ч. 2 ст. 13 КК України називає лише два види незакінченого кримінального правопорушення. Інші діяння не можуть визнаватись видами незакінченого кримінального правопорушення.

Розглядаючи *дев'яте питання*, слід в першу чергу, ознайомитись з визначенням поняття готування до кримінального правопорушення, яке дається у ч. 1 ст. 14 КК України. При готуванні до кримінального правопорушення дії винної особи ще безпосередньо не спрямовані на об'єкт кримінального правопорушення і не ставлять його в безпосередню небезпеку. Суб'єктом кримінального правопорушення ще не виконується діяння, яке є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і тому готування до кримінального правопорушення характеризується притаманними лише йому об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Ці ознаки повинні бути засвоєні при розгляді цього питання.

Також ч. 1 ст. 14 КК закріплює види готування до кримінального правопорушення. Слід встановити, що являє собою кожен з цих видів. Перелік видів готування до кримінального правопорушення є невичерпним і тому слід мати на увазі, що готуванням до злочину можуть бути визнані й інші підготовчі дії. У зв'язку з цим на практиці виникають питання відмежування готування до кримінального правопорушення від виявлення умислу. Поняття виявлення умислу дається теорією кримінального права. Його слід засвоїти та вміти відмежовувати від виявлення умислу, яке не є кримінально караним.

Слід звернути увагу й на принципові положення ч. 2 ст. 14 КК, згідно з якими готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності. Тобто кримінально караним є готування лише до злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк більше двох років. Тому поняття «готування до кримінального правопорушення» і «готування до злочину» можливо використовувати як рівнозначні.

Десяте питання. Вивчаючи питання замаху на кримінальне правопорушення, слід в першу чергу, ознайомитись з поняттям замаху, яке дається ч. 1 ст. 15 КК. Вивчивши це поняття слід встановити, які саме об'єктивні та суб'єктивні ознаки характеризують замах. Саме ці ознаки відрізняють замах від закінченого кримінального правопорушення та готування до злочину.

Щодо видів замаху на кримінальне правопорушення, слід звернути увагу на розподіл замаху, який дається законом (ч.ч.2,3 ст. 15 КК). Важливе значення має встановлення критерію такого поділу. В науці кримінального права немає єдності думок стосовно такого критерію. Вважається, що таким критерієм може бути об'єктивний або об'єктивно-суб'єктивний.

Теорія кримінального права розділяє замах на кримінальне правопорушення і в залежності від придатності об'єкта посягання або засобів посягання. Слід встановити, що являє собою кожен з цих видів замаху.

В цьому ж питанні слід розглянути і значення поділу замаху на види. Цей поділ має значення насамперед для призначення покарання, а також для вирішення питання про добровільну відмову від доведення кримінально-протиправного посягання до кінця.

У *одинадцятomu питанні* важливим є відмежування замаху на кримінальне правопорушення від закінченого діяння та готування до злочину. При відмежуванні замаху (як закінченого так і незакінченого) слід виходити саме з об'єктивних ознак, а саме об'єктивної сторони. Саме вона обумовлює таке відмежування. І від її опису в диспозиції статті закону залежить визнання діяння замахом або закінченим кримінальним правопорушенням. Слід також встановити критерії відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до злочину. Це відмежування також проводиться за об'єктивними ознаками але має певну особливість. Саме на цю особливість слід звернути увагу.

При вивченні *дванадцятого питання* студентам слід звернути увагу на те, що існування у кримінальному праві інституту стадій вчинення кримінального правопорушення приводить до деяких особливостей кримінальної

відповідальності за незакінчене діяння порівняно з закінченим кримінально-протиправним посяганням. Вивчаючи відповідне питання слід звернути увагу на ці особливості, а саме: готування до яких злочинів не тягне за собою кримінальної відповідальності, готування та замах на які діяння визнаються в силу ч. 2 ст. 11 малозначними, як враховуються стадії вчинення кримінального правопорушення при кваліфікації та призначенні покарання. Для цього слід ознайомитись зі ст. 16 КК України.

Вивчаючи останні питання теми, слід звернути увагу на те, що у особи, яка почала вчиняти кримінально-протиправне посягання, але ще не довела його до кінця є можливість відмовитись від його вчинення, що звільняє особу від кримінальної відповідальності. Таку можливість надає ст. 17 КК України, яка передбачає добровільну відмову при незакінченому кримінальному правопорушенні. Добровільна відмова можлива при наявності всіх її ознак. Тому слід встановити ці ознаки. Слід звернути увагу на те, що відсутність хоча б однієї з ознак добровільної відмови виключає її і особа підлягає кримінальній відповідальності.

Далі слід встановити на яких стадіях можлива добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення, звернути увагу на особливості діянь, в яких можлива добровільна відмова на стадії закінченого замаху на кримінальне правопорушення.

Слід уяснити, що у відповідності зі ст. 17 КК добровільна відмова є самостійною підставою звільнення від кримінальної відповідальності.

Важливим питанням є відмежування добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення від дійового каяття. Слід встановити за якими саме ознаками проводиться таке розмежування і яке правове значення мають кожна з цих обставин.

Семінарське заняття 7. Тема № 11 «Співучасть у кримінальному правопорушенні». Тема № 12 «Повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про співучасть, повторність сукупність та рецидив кримінальних правопорушень; сформулювати вміння, необхідні для визначення поняття та ознак співучасті, повторності, сукупності та рецидив кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки співучасті у вчиненні кримінального правопорушення.
2. Види співучасників.
3. Форми співучасті.
4. Особливості відповідальності співучасників.

5. Спеціальні питання відповідальності за співучасть.
6. Поняття й види причетності до кримінального правопорушення, її правові наслідки.
7. Поняття множинності кримінальних правопорушень та складів кримінальних правопорушень.
8. Поняття та ознаки та види повторності кримінальних правопорушень.
9. Поняття, ознаки та види рецидиву кримінальних правопорушень.
10. Поняття ознаки та види сукупності кримінальних правопорушень (складів кримінальних правопорушень).

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

При характеристиці поняття співучасті необхідно, перш за все, ретельно проаналізувати положення, сформульовані в ст. 26 КК України. Для цього слід розкрити *об'єктивні* (участь декількох осіб у вчиненні діяння та спільність їх дій) та *суб'єктивні* (спільність умислу, участь у вчиненні умисного діяння, участь суб'єктів кримінального правопорушення) ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні, а також показати значення цього інституту в кримінальному праві. Особливу увагу потрібно приділити аналізу ознак спільності дій та спільності умислу співучасників кримінального правопорушення.

Висвітлюючи друге питання - про види співучасників, потрібно звернутися до ст. 27 КК України, де названі особи, які визнаються співучасниками за кримінальним правом. На підставі закону та за допомогою відповідної літератури слід показати ті критерії, за якими провадиться поділ співучасників на види, а потім послідовно дати характеристику виконавцю (співвиконавцю),

організатору, підбурювачу та посібнику в злочині. При цьому необхідно докладно розкрити об'єктивні та суб'єктивні ознаки дії (бездіяльності) кожного з названих співучасників.

Зокрема, аналізуючи поняття виконавця (співвиконавця), особливу увагу слід приділити питанню про те, як розуміти вказівку закону, що виконавцем визнається особа, яка “безпосередньо” вчинила кримінальне правопорушення, а також така, що вчинила діяння “опосередковано”, тобто шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності. При характеристиці видів діянь, які за кримінальним законом (ч. 2 ст. 27 КК) відносяться до виконавських (співвиконавських), слід навести конкретні приклади таких діянь. При характеристиці організатора кримінального правопорушення необхідно зупинитися на формах його кримінально-протиправної діяльності й детально розкрити їх зміст. З'ясовуючи ознаки підбурювача, необхідно звернути увагу на види дій, які він вчиняє, а також на значення вказівки закону на те, що підбурювач “схиляє” іншу особу до вчинення діяння. Характеризуючи ознаки пособника, слід описати об'єктивні та суб'єктивні ознаки пособницьких дій (бездіяльності). Далі необхідно проаналізувати дві форми пособництва – фізичне та інтелектуальне, та провести відмежування підбурювання від інтелектуального пособництва, підкріплюючи висновки відповідними прикладами.

Пристаюючи до аналізу форм співучасті, слід показати на підставі яких критеріїв співучасть поділяється на форми. Аналізуючи форми співучасті за об'єктивними ознаками (за характером ролі, яку виконують співучасники у кримінальному правопорушенні), необхідно докладно охарактеризувати просту співучасть – співвиконавство, враховуючи те, що при цій формі співучасті кожний зі співучасників є виконавцем діяння, тобто своїми безпосередніми діями виконує ознаки об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення. При цьому виконавцем є не тільки той, хто повністю виконує об'єктивну сторону діяння, але й та особа, яка безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчиняє хоча б частину діяння, яке описане у диспозиції статті Особливої частини КК України.

Розглядаючи співучасть з розподілом ролей, слід показати, що тут лише виконавець (співвиконавці) безпосередньо виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення, а інші співучасники (організатор, підбурювач, пособник) діють “через” виконавця, тобто об'єктивізують свій кримінально-протиправний намір у діянні виконавця.

Аналізуючи форми співучасті за суб'єктивними ознаками (за ступенем стійкості зв'язків між співучасниками) треба звернутись до ст. 28 КК України та показати, що, хоча співучасть і передбачає домовленість між співучасниками, однак вона може бути досягнута не тільки перед, але й у процесі вже розпочатого кримінально-протиправного посягання, за відсутності попередньої змови про це (ч. 1 ст. 28 КК).

Розглядаючи співучасть за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК), слід зважати на те, що при цій формі співучасті домовленість (змова) про спільне

вчинення кримінального правопорушення має відбутися заздалегідь, тобто до початку вчинення кримінально-протиправного посягання. Необхідно з'ясувати, як у теорії кримінального права та судовій практиці визначається поняття “попередня змова”, та в яких формах за об'єктивними ознаками (характером виконуваних співучасниками ролей) може проявлятися ця форма співучасті.

Особливу увагу слід приділити аналізу ознак організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК України), враховуючи, що ця форма співучасті має місце лише там, де декілька осіб (три і більше) заздалегідь зорганізувалися у стійке злочинне об'єднання для спільного вчинення одного або кількох злочинів. Далі слід встановити, у чому полягає специфіка цієї форми співучасті. Розкриваючи поняття злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК), треба назвати її ознаки і показати, чим вона відрізняється від інших форм співучасті.

При вивченні *четвертого питання* теми, перш за все слід проаналізувати підстави відповідальності співучасників. Тут принциповим є положення про те, що такою підставою виступає тільки наявність у діянні співучасника складу певного кримінального правопорушення, що вчинений у співучасті. Далі, на підставі вивчення положень, що закріплені в ст. ст. 29, 30 КК України, необхідно розкрити специфіку кваліфікації дій, з одного боку, виконавця (співвиконавця) діяння, а з другого – інших співучасників, та розглянути питання про відповідальність співучасників при різних формах співучасті: показати, як вирішується питання про кваліфікацію дій співучасників при співвиконавстві, співучасті з розподілом ролей, вчиненні діяння за попередньою змовою, групою осіб та вчиненні діяння організованою групою чи злочинною організацією. На завершення потрібно висвітлити питання про призначення покарання співучасникам на підставі вивчення положень, які сформульовані в ч. 2 ст. 68 КК України.

Розкриваючи *п'яте питання* плану, необхідно проаналізувати так звані спеціальні питання відповідальності за співучасть. Зокрема, розкриваючи поняття опосередкованого виконання, слід звернути увагу на поняття виконавця (співвиконавця) злочину (ч. 2 ст. 27 КК), та проаналізувати випадки, коли виконавець вчиняє кримінально-протиправне посягання шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. При вивченні питання про співучасть у злочинах із спеціальним суб'єктом, необхідно з'ясувати положення, сформульовані в ч. 2 ст. 18 та ч. 3 ст. 401 КК України, та зробити висновки про можливість співучасті у таких діяннях. Аналізуючи провокацію кримінального правопорушення, потрібно застосовувати загальне визначення підбурювача (ч. 4 ст. 27 КК України) та мати на увазі, що мотиви у співучасників одного й того ж злочину можуть бути різними. Слід навести, як приклади, статті Особливої частини КК, які встановлюють спеціальну відповідальність за провокацію. Розглядаючи спеціальне питання про ексцес виконавця, слід сформулювати поняття ексцесу та охарактеризувати його види, підкріплюючи відповідь відповідними прикладами. Аналізуючи безнаслідкову співучасть та невдале підбурювання або пособництво, потрібно провести розмежування між цими спеціальними питаннями відповідальності за співучасть та навести правила кваліфікації.

Характеристика добровільної відмови співучасників потребує ретельного вивчення положень, закріплених в ст. ст. 17, 31 КК України. Тут необхідно з'ясувати особливості добровільної відмови від вчинення діяння виконавця (співвиконавця) (ч. 1 ст. 31 КК), з одного боку, та організатора, підбурювача та пособника (ч. 2 ст. 31 КК), з іншого. Окремо слід зупинитися на правилах кваліфікації дій співучасників при добровільній відмові одного з них від вчинення кримінального правопорушення (ч. 1, ч. 3 ст. 31 КК).

Аналізуючи питання про причетність до кримінального правопорушення, необхідно дати поняття причетності та з'ясувати, за якими ознаками причетність схожа, а за якими – відрізняється співучасті у кримінальному правопорушенні. Далі, на підставі положень частин 6 і 7 ст. 27 КК, з урахуванням теорії і сформованої практики, слід назвати види причетності до кримінального правопорушення та окремо охарактеризувати кожний вид. Зокрема, при характеристиці приховування злочину необхідно ознайомитися зі змістом ч. 6 ст. 27, ст. 396 КК, та проаналізувати його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, а також показати, за якими ознаками приховування відрізняється від інших видів причетності та від співучасті. Аналізуючи придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, слід розкрити ознаки цього виду причетності на підставі вивчення положень ч. 6 ст. 27, ст. 198 КК, та з'ясувати, за якими ознаками відрізняється цей вид причетності від фізичного пособництва. При характеристиці потурання та недонесення необхідно проаналізувати ч. 7 ст. 27 КК та з'ясувати, в яких випадках при цих видах причетності може наставати кримінальна відповідальність.

Розглядаючи *сьоме питання*, слід звернути увагу на те, що при множинності кримінальних правопорушень чи складів кримінальних правопорушень завжди має місце поєднання в поведінці особи чи співучасників двох або більше кримінальних правопорушень та (або) здійснюється кваліфікація діяння за двома чи більше складами кримінальних правопорушень. В законі про кримінальну відповідальність і в літературі виокремлюється три види множинності кримінальних правопорушень – повторність (ст. 32 КК), сукупність (ст. 33 КК) та рецидив (ст. 34 КК). Але якщо точність понять «повторність кримінальних правопорушень» і «рецидив кримінальних правопорушень» не викликає сумніву, то словосполучення «сукупність кримінальних правопорушень» є неточним і суперечливим. Справа в тому, що відповідно до ст. 33 КК так звана «сукупність кримінальних правопорушень» виникає в результаті кваліфікації кримінально-протиправного посягання за двома чи більше статтями (частинами статей) Особливої частини КК, тобто за відповідними складами кримінальних правопорушень. А кваліфікувати кримінальне правопорушення можливо лише за ознаками відповідного складу кримінального правопорушення, бо суть кваліфікації у тому, щоб встановити відповідність між елементами вчиненого в реальній дійсності діяння та ознаками складу кримінального правопорушення (складів кримінальних правопорушень). Тому поширене в літературі словосполучення «кваліфікувати за сукупністю злочинів (кримінальних правопорушень)» є неточним, а точнішим тут буде словосполучення «кваліфікувати за сукупністю складів злочинів (складів кримінальних

правопорушень)». Таким чином, точнішим буде говорити про повторність та рецидив кримінальних правопорушень і сукупність складів кримінальних правопорушень.

Починаючи вивчати *восьме питання* теми, в першу чергу, слід звернути увагу на визначення поняття повторності, яке дається в ч. 1 ст. 32 КК. Така повторність називається повторністю тотожних кримінальних правопорушень. Кваліфікація повторності тотожних діянь здійснюється за відповідною частиною статті, що передбачає повторність в якості кваліфікуючої ознаки (наприклад, ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 258 КК). Якщо стаття закону не містить такої кваліфікуючої ознаки, то вчинення повторно тотожного діяння може бути визнано судом обставиною, яка обтяжує покарання, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК. Також слід мати на увазі, що при кваліфікації повторності тотожних діянь нерідко постає питання про відмежування повторності кримінальних правопорушень від продовжуваного кримінального правопорушення. Це питання вирішується у ч. 2 ст. 32 КК. В той же час згідно з ч. 3 ст. 32 КК вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, прямо вказаних у статтях Особливої частини КК. Така повторність називається повторністю однорідних кримінальних правопорушень і передбачається, наприклад, у п. 1 Примітки до ст. 185, у ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 2 ст. 307 КК тощо.

Починаючи вивчати *дев'яте питання*, присвячене рецидиву кримінального правопорушення, слід пам'ятати про те, що він є окремим видом повторності, бо рецидив – це повторність, пов'язана із засудженням за попереднє діяння. Тому при визначенні ознак рецидиву слід вивчити загальне поняття повторності, яке дається у ст. 32 КК, та поняття рецидиву кримінальних правопорушень, яке дається в ст. 34 КК. Слід вивчити також класифікації рецидиву злочинів, їх критерії та встановити яке теоретичне та практичне значення має кожна з них.

При розгляді *десяте питання* слід мати на увазі, що в науці кримінального права розрізняють два види сукупності – реальну та ідеальну сукупність. Реальна сукупність має місце тоді, коли винною особою різними діями вчиняються два або більше кримінальних правопорушень, які кваліфікуються за різними статтями або частинами статей Особливої частини КК. Ідеальна сукупність має місце тоді, коли однією і тією ж дією вчиняється таке кримінально-протиправне посягання, яке кваліфікується за двома чи більше складами кримінальних правопорушень, оскільки ознаками жодного конкретного складу, передбаченого Особливою частиною КК, воно не може бути повністю охопленим. Наприклад, розбій, наслідком якого стала смерть потерпілого, кваліфікуватиметься за ч. 4 ст. 187 і п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Таким чином, ідеальна сукупність характеризує не множинність кримінальних правопорушень, а множинність складів кримінальних правопорушень.

Семінарське заняття 8. Тема № 13. «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння». Тема № 15. Покарання та його види.

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про співучасть, повторність сукупність та рецидив кримінальних правопорушень; сформувані вміння, необхідні для визначення поняття та ознак співучасті, повторності, сукупності та рецидив кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика правового інституту обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.
2. Класифікація обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.
3. Підстави виникнення стану необхідної оборони.
4. Ознаки правомірного заподіяння шкоди в стані необхідної оборони.
5. Перевищення меж необхідної оборони.
6. Підстави виникнення стану уявної оборони.
7. Відмежування уявної оборони від необхідної оборони.
8. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення.
9. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності.
10. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди під впливом фізичного або психічного примусу.
11. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при виконанні наказу або розпорядження.
12. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при вчинення діяння пов'язаного з ризиком.
13. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.
14. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при виконанні обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.
15. Поняття, значення та ознаки покарання.
16. Мета покарання.
17. Система покарань.
18. Класифікація покарань.
19. Основні покарання.
20. Додаткові покарання.
21. Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>

2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

Вивчаючи дану тему потрібно з'ясувати, що саме наука кримінального права та діюче законодавство розуміє під обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння: їх дефініції, підстави та ознаки. Необхідно запам'ятати, що діяння, скоєне за обставин, що розглядаються, не містить в собі складу кримінального правопорушення, в зв'язку з чим відсутня юридична (правова) підстава кримінальної відповідальності особи, що скоїла це діяння. Більш того, соціальна природа цих обставин така, що відповідне діяння є не лише незлочинним, але й вважається суспільно корисним (або суспільно прийнятним).

При вивченні *другого питання* студенти повинні знати класифікацію обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а також звернути увагу на те, що вказані у Розділі VIII Загальної частини КК обставини є одним з різновидів таких обставин, поряд з такими обставинами як вчинення малозначного діяння (ч. 2 ст. 11 КК), вчинення готування до діяння, що не тягне кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК), вчинення діяння за умови добровільної та правомірної згоди на це «потерпілого», обставини, відсутність яких при вчиненні діяння тягне кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 135, ст. 283, ч. 1 ст. 433 КК).

Починаючи вивчення *третього питання* теми необхідно з'ясувати, що згідно зі ст. 27 Конституції України та ч. 2 ст. 36 КК України кожен має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Воно є природним і невідчужуваним, абсолютним правом людини.

Розглядаючи питання про поняття та ознаки необхідної оборони, необхідно уважно ознайомитися з текстом ст. 36 КК України. Аналізуючи текст даної статті, потрібно зробити висновок про те, що право на необхідну оборону

можливе лише за наявності відповідної підстави – вчинення суспільно небезпечного посягання, що викликає у того, хто захищається, необхідність у негайному його відверненні чи припиненні шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди. Інакше кажучи, підстава необхідної оборони складається з двох елементів, а саме: 1) суспільно небезпечного посягання і 2) необхідності в його негайному відверненні чи припиненні. Далі рекомендується детально розглянути ці два елементи підстави необхідної оборони. Особливу увагу слід звернути на те, що посягання повинно бути суспільно небезпечним (при цьому суспільно небезпечним визнається не тільки злочинне посягання), наявним та викликати у того, хто захищається, необхідність у негайному відверненні чи припиненні такого посягання. Таким чином, слід мати на увазі, що заподіяння шкоди тому, хто посягає, за відсутності зазначених двох елементів або хоча б за наявності лише одного з них свідчить про неправомірність дій громадянина, тому що він не знаходиться в стані необхідної оборони. Далі необхідно детально розглянути ознаки необхідної оборони, які визначені в ст. 36 КК України та характеризують: 1) мету оборони; 2) спрямованість (об'єкт) заподіяння шкоди; 3) характер дій того, хто захищається; 4) своєчасність оборони; 5) співрозмірність оборони.

Вивчаючи питання про перевищення меж необхідної оборони, необхідно звернути особливу увагу на ч. 3 ст. 36 КК України, проаналізувавши яку, потрібно з'ясувати що, перевищення меж необхідної оборони це такі дії винного яким притаманні майже усі ознаки необхідної оборони, за винятком того, що порушено ознаку співрозмірності, а саме, завдання тому, хто посягає, тяжкої шкоди (смерті або тяжких тілесних ушкоджень), яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Необхідно вказати два види ексцесу оборони. Для більш детального вивчення цього питання теми рекомендується звернутися до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”. Крім того слід вказати вік з якого може наставати кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони. Також слід враховувати положення ч.4 ст.36 КК України. Далі необхідно розглянути, так звані, спеціальні види необхідної оборони, тобто проаналізувати положення ч.5 ст.36 КК та зробити висновок про те, що закон передбачає три винятки із загального правила про те, що при необхідній обороні особа, яка захищається, повинна додержуватися визначеної межі, завдаючи шкоду тому, хто посягає.

Розглядаючи *шосте питання*, необхідно ознайомитися з положеннями ст.37 КК України та п.7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”. Необхідно пам'ятати, що за загальним правилом заподіяння шкоди у стані уявної оборони не звільняє від кримінальної відповідальності. Вказати у яких саме випадках при уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається. Далі треба розібратися у особливостях кваліфікації уявної оборони у різних випадках (рекомендується детально проаналізувати ч.ч.2, 3, 4 ст.37 КК України).

При вивченні *сьомого питання* - відмежування уявної оборони від необхідної оборони необхідно вказати на критерії за якими відбувається відмежування цих двох понять.

При вивченні *восьмого питання* теми слід розглянути поняття правомірного затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення потерпілим або іншими особами (ч.1 ст.38 КК України). Необхідно з'ясувати, що підставою такого затримання служить очевидне для потерпілих або інших осіб кримінально-протиправне посягання на правоохоронювані інтереси (тобто особа, що затримується, вчинила кримінальне правопорушення або замах на нього). Затримання особи за відсутності такої підстави може свідчити про незаконність дій і тягнути за собою відповідальність за ст.146 КК як за незаконне позбавлення волі. Далі рекомендується детально проаналізувати ознаки затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, які характеризують: 1) мету затримання; 2) особу, яка підлягає затриманню; 3) характер дій при затриманні; 4) своєчасність затримання; 5) необхідність заподіяння шкоди і, нарешті, 6) співрозмірність шкоди, заподіяної винній особі при її затриманні. Особливу увагу слід приділити аналізу останньої ознаки, оскільки перевищення меж заподіяної особі, що вчинила кримінальне правопорушення, шкоди під час її затримання є неправомірним і означає, що винній особі заподіяна неспіврозмірна шкода. Перевищити зазначені межі – означає заподіяти особі надмірної шкоди, тобто порушити умову про її співрозмірність. Рекомендується проаналізувати ч. 2 ст.38 КК. При цьому важливо враховувати суб'єктивне відношення того, хто затримує, до шкоди, що ним заподіюється. У яких випадках перевищення заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, тягне за собою відповідальність?

Розглядаючи питання про крайню необхідність потрібно звернутися до тексту ст.39 КК, де встановлено, що не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності. Необхідно з'ясувати, що право на заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності є субсидіарним (додатковим) правом. Ним громадянин може скористатися лише в тому випадку, якщо в даній обстановці заподіяння шкоди є вимушеним, крайнім, останнім засобом усунення небезпеки. Потім, аналізуючи поняття крайньої необхідності, потрібно з'ясувати, що право на заподіяння шкоди у цьому стані виникає за наявності відповідної підстави, яка складається з двох елементів: 1) наявності небезпеки, яка безпосередньо загрожувє правоохоронюваним інтересам особи, суспільства або держави; 2) неможливості усунення цієї небезпеки іншими засобами, крім заподіяння шкоди цим інтересам.

При розгляді *десяте питання* теми необхідно звернути особливу увагу на положення статті 40 КК України, де визначаються дві самостійні, хоча і подібні обставини: 1) фізичний примус та психічний примус. Далі необхідно ретельно проаналізувати ці дві ситуації.

Вивчаючи наступне, *одинадцяте питання*, слід мати на увазі, що відповідно до ч.1 ст.41 КК України дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була

вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження. Далі необхідно з'ясувати, що цей законний наказ – необхідна і достатня підстава відповідної дії або бездіяльності, якщо у особи існувала реальна можливість його виконання. Ознаки виконання наказу, що передбачені в ч.1 ст.41 КК, визначають його як акт правомірного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. Ці ознаки характеризують: суб'єкт виконання наказу; його мету; об'єкт заподіяння шкоди; характер дії (бездіяльності) виконавця наказу. Крім того, варто виділити ще дві ознаки, а саме: своєчасність виконання наказу і межі заподіяння шкоди при виконанні наказу.

При розгляді *дванадцятье питання*, варто звернути увагу на те, що поява ст. 42 у Кримінальному кодексі України обумовлена необхідністю надати статус правомірних діям, здійснюваним для отримання суспільної користі, але пов'язаним з ризиком заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у разі їх вчинення. Також необхідно враховувати, що дії (бездіяльності), пов'язані з ризиком, найчастіше можуть бути вчинені у виробничій, медичній, науковій діяльності, під час експлуатації чи випробування технічних пристроїв. Рекомендується проаналізувати підстави та ознаки цієї обставини, що виключає злочинність діяння.

Для детального вивчення *тринадцятье питання* даної теми рекомендується звернутися до положень, які закріплені в ст.43 КК України та ретельно проаналізувати підстави та ознаки які характеризують цю обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння. Слід пам'ятати, що підставою заподіяння шкоди у даній ситуації виступає її вимушеність, а заподіяння шкоди на підставі ст.43 КК має ознаки, що характеризують: 1) суб'єкт заподіяння шкоди; 2) його об'єкт; 3) мету заподіяння шкоди; 4) характер дії (бездіяльності); 5) межі заподіяння шкоди.

П'ятнадцятье питання. Приступаючи до вивчення теми передусім слід розглянути й запам'ятати поняття покарання, сформульоване в ч. 1 ст. 50 КК. Після цього необхідно детально розглянути його ознаки, уявити зміст кожної з них. Слід з'ясувати соціальну та юридичну природу покарання, його місце в системі державних заходів протидії кримінально-протиправним посяганням. Окремо рекомендується зупинитися на визначенні місця та ролі кари в покаранні, її філософському та юридичному змісті.

Вивчивши указані питання, потрібно перейти до визначення мети покарання – тих результатів, яких прагнуть досягти держава й суспільство, застосовуючи покарання до порушників кримінального закону. Оскільки питання про мету покарання є досить дискусійним, то для більш глибокого його засвоєння доцільно ознайомитися із розвитком поглядів на цю проблему в історії вітчизняного кримінального законодавства та в науці кримінального права (з абсолютними, відносними та змішаними теоріями цілей покарання), з поглядами на цю проблему видатних філософів та юристів минулого (зокрема, представників класичної школи кримінального права – Беккарія, Канта, Гегеля; М.С. Таганцева, О.Ф. Кістяківського; антропологічної та соціологічної шкіл). Далі, спираючись на зміст ч. 2 ст. 50 КК, слід засвоїти визначену законодавством

мету покарання (виправлення засуджених, загальне та спеціальне попередження, кара).

Після цього, вивчаючи *сімнадцяте питання* - потрібно запам'ятати поняття системи покарань, визначити ознаки й юридичне значення цієї системи. Необхідно ретельно розглянути систему покарань, побудовану у чинному КК (ст. 51 КК), зрозуміти її основи та принципи побудови. Рекомендується приділити увагу питанню про систему покарань в історії кримінального права, проблеми вдосконалення системи покарань.

При розгляді *вісімнадцяте питання* необхідно засвоїти поняття і значення класифікації покарань, розглянути цю класифікацію (основні й додаткові, такі, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові; безстрокові і строкові; загальні і спеціальні), критерії такої класифікації.

Вивчаючи *дев'ятнадцяте і двадцяте питання* теми потрібно послідовно й детально розглянути кожен окремий вид покарань. При цьому стосовно кожного виду покарання обов'язково слід засвоїти: його поняття, зміст, місце в системі покарань, підстави та порядок застосування, наслідки застосування, строки застосування (для строкових покарань), запам'ятати, яким особам той чи інший вид покарання не може бути призначений (у випадку, якщо це передбачене законом).

Окрім зазначених загальних ознак кожного покарання, слід вивчити й особливості, що стосуються конкретних видів покарань. Так, зокрема, щодо виправних робіт (ст. 57 КК) слід запам'ятати розмір відрахування із суми заробітку засудженого в доход держави, порядок заміни виправних робіт особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку, а також відмінність між виправними й громадськими роботами; щодо службових обмежень для військовослужбовців (ст. 58 КК) необхідно звернути увагу на розміри відрахувань в дохід держави із грошового забезпечення засудженого як елемент даного виду покарання та його розміри, вплив службового обмеження на підвищення у посаді, військовому званні та на строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання; щодо конфіскації майна (ст. 59 КК) потрібно звернути увагу на її види, на відмінність конфіскації майна як виду покарання від спеціальної конфіскації, а також розглянути, яке майно не підлягає конфіскації; щодо штрафу (ст. 53 КК) – його розміри, особливості призначення як додаткового виду покарання, підстави й порядок заміни штрафу іншими видами покарань.

В *двадцять першому* питанні необхідно визначити які види покарань, можуть призначатися й як основні, і як додаткові, необхідно обов'язково звертати увагу, в чому полягають особливості призначення їх як основних і особливості призначення як додаткових.

Наприкінці вивчення теми потрібно встановити, які наслідки тягне ухилення від покарання, призначеного вироком суду (ч. 5 ст. 52 КК).

Семінарське заняття 9. Тема № 2. «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про кримінальні правопорушення проти життя; сформувати вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти життя, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна та заочна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика та види злочинів проти життя та здоров'я особи.
2. Види злочинів, проти життя особи. Життя як основний безпосередній об'єкт цих правопорушень.
3. Поняття вбивства і його види.
4. Умисне вбивство за обтяжуючих обставин.
5. Вбивства при пом'якшуючих обставинах.
6. Умисне вбивство без обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього злочину.
7. Вбивство через необережність. Відмінність цього злочину від інших злочинів, наслідком котрих є смерть потерпілої особи.
8. Доведення до самогубства та його форми. Кваліфікуючі ознаки цього злочину. Відмінність доведення до самогубства від умисного вбивства та вбивства через необережність.
9. Погроза вбивством.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

План проведення заняття:

- I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)
3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Семінарське заняття 10. Тема № 2. «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про кримінальні правопорушення проти здоров'я; сформувати вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти здоров'я, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика злочинів проти здоров'я. Здоров'я як основний безпосередній об'єкт цих злочинів.
2. Поняття і види тілесних ушкоджень. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

3. Тяжке тілесне ушкодження, його поняття та види. Критерії визнання тілесного ушкодження тяжким: медичний, соціальний, економічний, естетичний.
4. Середньої тяжкості тілесне ушкодження, його поняття, види та критерії визначення.
5. Легке тілесне ушкодження, його поняття види, критерії визнання.
6. Кримінальна відповідальність за тілесні ушкодження.
7. Побої та мордування. Поняття і відмінність від тілесних ушкоджень. Кваліфікуючі ознаки цього злочину.
8. Злочини, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я особи
9. Інші злочини проти здоров'я особи.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

План проведення заняття:

- I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)
 1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
 2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зав'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
 3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.
- II. Порядок проведення основної частини заняття.
 1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
 2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Семінарське заняття 11. Тема № 4 «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, правильної їх кваліфікації та відмежування їх від інших кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.
2. Зґвалтування.
3. Сексуальне насильство.
4. Примушування до вступу в статевий зв'язок.
5. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла ка не досягла шістнадцятирічного віку.
6. Розбещення неповнолітніх.
7. Домагання дитини для сексуальних цілей.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>

2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид.

наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.
 // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)
3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

5. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
6. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
7. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
8. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Семінарське заняття 12. Тема № 6 «Кримінальні правопорушення проти власності».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних

правопорушень проти власності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти власності. Корисливі та некорисливі кримінальні правопорушення проти власності.
2. Корисливі правопорушення проти власності: поняття види ознаки.
3. Предмет корисливих правопорушень проти власності: його фізична, соціальна, економічна та юридична ознаки. Об'єктивні ознаки, вчинення цих злочинів. Спосіб вчинення. Суспільно небезпечні наслідки цих злочинів. Визначення розміру завданих збитків залежно від вартості майна. Суб'єктивні ознаки цих злочинів. Визначення корисливого мотиву.
4. Крадіжка. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет крадіжки. Поняття і види таємного викрадення чужого майна. Кваліфікуючі ознаки. Співвідношення із дрібним викраденням (ст. 51 КпАП).
5. Грабіж (ч. 1 ст. 186 КК). Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Характеристика відкритого викрадення чужого майна. Кваліфікуючі ознаки. Відмінність грабежу від крадіжки.
6. Шахрайство. Поняття, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак, кваліфікуючі ознаки, відмежування від крадіжки, поєднаної з обманом.
7. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.
8. Загальна характеристика некорисливих правопорушень проти власності.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с.

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

9. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

10. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

11. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

12. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Семінарське заняття 13. Тема № 8: Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності; про їх поняття і види; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.
2. Кримінальні правопорушення проти системи грошового обігу, валютного регулювання, валютного контролю та фондового ринку.
3. Кримінальні правопорушення проти системи мобілізації коштів до бюджетів та державних цільових фондів.
4. Кримінальні правопорушення проти системи розподілу і використання бюджетних коштів.
5. Кримінальні правопорушення проти системи розподілу і використання бюджетних коштів та приватизації державного та комунального майна.
6. Кримінальні правопорушення проти забезпечення свободи господарської діяльності, недопущення монополізму і недобросовісної конкуренції.
7. Кримінальні правопорушення проти прав і законних інтересів кредиторів, споживачів товарів і послуг.
8. Кримінальні правопорушення у сфері виготовлення і використання документів у господарській діяльності.
9. Кримінальні правопорушення проти порядку зайняття господарською діяльністю.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Методичні вказівки

Розгляд *першого питання* слід розпочати із з'ясування в якому значенні у відповідних статтях КК вжиті терміни «господарська діяльність» і «підприємницька діяльність» та похідні від них – «суб'єкт господарської діяльності» і «суб'єкт підприємницької діяльності», «громадянин», «громадянин-підприємець» і «засновник», «власник» чи «службова особа» суб'єкта

господарської або підприємницької діяльності тощо, оскільки від правильного розуміння значення цих термінів у конкретних статтях КК залежить вирішення питання щодо наявності чи відсутності ознак складу кримінального правопорушення.

При цьому треба мати на увазі, що господарська діяльність - це діяльність фізичних і юридичних осіб, пов'язана з виробництвом чи реалізацією продукції (товарів), виконанням робіт чи наданням послуг з метою одержання прибутку (комерційна господарська діяльність) або без такої мети (некомерційна господарська діяльність). Підприємницька діяльність є одним із видів господарської діяльності, обов'язкові ознаки якої - безпосередність, систематичність її здійснення з метою отримання прибутку.

Далі слід визначити поняття господарського кримінального правопорушення, з'ясувати його ознаки. Розгляд загальної характеристики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності слід розпочати із визначення родового та безпосередніх об'єктів цих кримінальних правопорушень.

Приділити увагу розгляду предмету кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності передбачених ст. ст. 199–201, 203-1–204, 207–217, 220–227, 229– 235 КК, оскільки відповідальність за окремі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності законодавець пов'язує не тільки із самим предметом кримінального правопорушення, але і з його розміром (вартістю).

Далі слід з'ясувати об'єктивну сторону кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Слід пам'ятати, що диспозицій статей, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, є банкетними, тому встановлення ознак об'єктивної сторони цих кримінальних правопорушень передбачає звернення до низки законодавчих та інших нормативних актів інших галузей права (наприклад, підприємницького, банківського, митного, податкового, валютного тощо).

При розгляді суб'єктивних ознак студенти повинні приділити увагу з'ясуванню вини, мотивів та мети вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Суб'єкт цих кримінальних правопорушень може бути як загальним, так і спеціальним, тому встановленню ознак спеціального суб'єкту господарських кримінальних правопорушень слід приділити особливу увагу. Після з'ясування об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, на підставі безпосереднього об'єкту слід визначити види цих кримінальних правопорушень та з'ясувати їх видові ознаки. Слід пам'ятати, що розподіл господарських кримінальних правопорушень на конкретні види залишається питанням дискусійним і вирішується у навчальній та науковій літературі по різному.

Розгляд *другого питання*, перш за все, передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері грошового обігу, валютного регулювання, валютного контролю та фондового ринку (ст.ст. 199, 200, 209, 209-1 КК). Слід обов'язково визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень, з'ясувати їх зміст. Далі слід визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючі ознаки

кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд *третього питання* передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері мобілізації коштів до бюджетів та державних цільових фондів (ст. ст. 204, 212, 212-1 КК). Слід обов'язково визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень, з'ясувати їх зміст, та зміст понять: господарська та підприємницька діяльність, ліцензія, ліцензування, підакцизні товари, податки тощо. Далі слід визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючи ознаки кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд *четвертого питання* перш за все, передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері розподілу і використання бюджетних коштів та приватизації державного та комунального майна (ст. ст. 210, 211, 233 КК). Слід визначити та з'ясувати зміст диспозиції цих кримінальних правопорушень, дослідити об'єктивні ознаки. Особливу увагу приділити з'ясуванню понять: бюджетна система України, бюджетні кошти, нормативно-правові або розпорядчі акти, які змінюють доходи і видатки бюджету. Далі слід дослідити суб'єктивні ознаки та кваліфікуючи ознаки. З'ясувати кваліфікацію кримінальних правопорушень цього виду. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд *п'ятого питання* передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що відносяться до кримінальних правопорушень у сфері забезпечення свободи господарської діяльності, недопущення монополізму і недобросовісної конкуренції (ст. ст. 206, 229, 231, 232, 232-1, 232-2 КК).

Перш за все, слід визначити та дослідити зміст диспозиції цих кримінальних правопорушень, з'ясувати юридичний зміст понять: господарська діяльність, конкуренція, відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю, інсайдерська інформація тощо.

Далі слід визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючи ознаки кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень. Розгляд шостого питання передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень прав і законних інтересів кредиторів, споживачів товарів і послуг (ст. ст. 219, 222, 227 КК).

Перш за все, слід визначити та з'ясувати зміст диспозиції цих кримінальних правопорушень, дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки. По-друге, з'ясувати юридичні ознаки понять: банкрутство, субсидії, субвенції, дотації, кредити тощо. З'ясувати кваліфікацію цих кримінальних правопорушень. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд *сьомого питання* передбачає з'ясування кола кримінальних правопорушень сфері виготовлення і використання документів у господарській діяльності (ст.ст. 216, 223-1, 223-2 та 224 КК). Слід визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень, дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки,

кваліфікуючи ознаки кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд *восьмого питання* передбачає з'ясування кола кримінальних правопорушень проти порядку зайняття господарською діяльністю (ст.ст. 203-1, 203-2, 205, 213 КК). Перш за все, слід визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень. Обов'язково дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки цих кримінальних правопорушень, та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Слід наголосити на тому, під час що дослідження кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності студенти обов'язково повинен з'ясувати зміст диспозицій статей розділу VII Особливої частини КК з урахуванням положень чинного законодавства України, визначити та дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів цих кримінальних правопорушень, опрацювати кваліфікуючі ознаки. Крім того, враховуючи специфіку цих кримінальних правопорушень студенти повинні ретельно з'ясовувати, які законодавчі акти регулюють відповідні відносини, та вміло їх застосовувати при розгляді об'єктивних та суб'єктивних ознак цих кримінальних правопорушень.

Семінарське заняття 14. Тема № 12 «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту». Тема № 13 «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту та проти громадського порядку та моральності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.
2. Незаконне заволодіння транспортним засобом: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Поняття транспортного засобу. Об'єктивна сторона. Поняття незаконного заволодіння транспортним засобом. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину. Вік кримінальної відповідальності за цей злочин. Кваліфікуючі ознаки злочину. Умови звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом.
3. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. поняття транспортного засобу. об'єктивна

сторона. наслідки злочину та їх значення для кваліфікації. суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину. відмежування цього злочину від суміжних.

4. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.

5. Хуліганство. Поняття та види. Момент закінчення злочину. Знаряддя хуліганства та їх вплив на кваліфікацію. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних злочинів.

6. Інші правопорушення проти громадського порядку та моральності.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>

2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

// <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.

Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Семінарське заняття 15. Тема № 14. «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення; про їх поняття, і види, об'єктивні та суб'єктивні ознаки.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття, види та загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

2. Характеристика та особливості предмету кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення.

3. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

4. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

5. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним отриманням та вживанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також інших засобів, що не є наркотичними.

6. Кримінальна відповідальність за інші кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

7. Кримінальна відповідальність за інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>

2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

// <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.

Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Семінарське заняття 16. Тема № 15. «Злочини проти основ національної безпеки».

Навчальна мета заняття: поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку злочинів проти основ національної безпеки, про їх поняття і види, об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючі ознаки, спеціальні умови звільнення від кримінальної відповідальності та особливості кваліфікації; відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин -2 г. (Денна форма навчання). Місце проведення аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика та види злочинів проти основ національної безпеки України.
2. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, кваліфікуючі ознаки злочину.
3. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, кваліфікуючі ознаки злочину.
4. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.
5. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак державної зради, умови звільнення особи від кримінальної відповідальності.
6. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак колабораційної діяльності.
7. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак посягання на життя державного чи громадського діяча.
8. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак диверсії.
9. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак шпигунства, умови звільнення особи від кримінальної відповідальності.
10. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.
11. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять.

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-

610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>

2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с.

// <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>

3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с.
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.

Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

Оцінювання підготовки кожного студента до семінарських заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Загальна частина

Основна література

Основна література:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 520 с. // <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. – 142 с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Додаткова література

1. Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та практичні проблеми : монографія / за заг. ред. проф. П. Л. Фріса та проф. В. Б. Харченка. Івано-Франківськ – Харків : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 419 с.
2. Панов М. І. Кримінальна відповідальність : поняття, принципи, підстава // *Право України*. 2012. № 8. С. 249 – 259.
3. Яценко А. М. Обставини, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності // Політика у сфері боротьби зі злочинністю : матеріали наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 9 – 10 грудня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 140 – 145.
4. Самотієвич В. О. Відмежування кваліфікованих від самостійних складів кримінальних правопорушень // *Публічне право*. 2021. № 1. С. 147 – 154.
5. Ємельянов В. П., Коростилєнко А. В. Дискусійні питання щодо загального поняття об'єкта злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 255 – 259.
6. Гуренко Д. Ю., Ємельянов В. П. Актуальні питання щодо визначення суб'єкта злочинів // *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 280 – 283.
7. Ємельянов В. П., Харченко В. Б. Особливості законодавчої конструкції та визначення форм вини кримінальних правопорушень з похідними наслідками // *Прикарпатський юридичний вісник : збірн. наук. праць : науково-практичне видання*. Вип. 6 (41). Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 97 – 102.
8. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність. Київ : ІДП НАН України; РВВ ЛДУВС, 2013. 560 с.

9. Митрофанов І. І. Співучасть у злочині : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2012. 208 с.
10. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.
11. Куц В. М., Ященко А. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект) : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 328 с.
12. Крижановський М. В., Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : монографія. Харків : Право, 2020. 264 с.
13. Велика українська юридична енциклопедія : У 20 томах. Том 17. Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 1064 с.

Особлива частина

Основна література:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. 428 с. – ISBN 978-966-610-097-2. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>
2. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ca9eb628-ce1a-4764-a173-30f367b9b21e/content>
3. Ємельянов, В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. – Харків: Право, 2018. 142 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/430b5cb1-1efb-4e93-a5e5-45ef2d1b1ccd/content>

Додаткова література:

1. Бандурка І. О. Об'єкт неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей / Бандурка Ірина Олександрівна // Supremația Dreptului = Верховенство Права: междунар. науч. журн. 2016. № 3. С. 111-115. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/cb919b99-e4aa-4e5f-93a3-02dbe74d3dca/download>
2. Байлов А. В. Напрями вдосконалення системи кримінально-правових заходів протидії насильству в сім'ї / А. В. Байлов, А. А. Васильєв //

Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 8. С. 24-30. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/32e48dcd-802f-442b-abba-86365b505f06/download>

3. Бандурка І. О. Соціально-правове забезпечення як передумова кримінально-правового захисту дітей / Бандурка Ірина Олександрівна // Наше право. 2015. № 5. С. 94-97. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/27ad0590-0b2a-4e2d-8a3a-8a914239c3b8/download>

4. Вапсва Ю. А. Щодо звільнення від кримінальної відповідальності медичних працівників під час пандемії COVID-19 / Юрій Альфонсович Вапса // Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 трав. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сум. філ. Суми: Видав. дім «Ельдорадо», 2021. С. 80-82. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/1ad67492-6b9e-40d9-b35f-324a576f8dab/download>

5. Васильєв А.А. Щодо змісту родового об'єкту складів правопорушень розділу XI Особливої частини КК України / А. А. Васильєв, Д. Ю. Кондратов // Державна політика у сфері убезпечення дорожнього руху: теорія, законодавство, практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. харків, 5 листоп. 2021 р.) / НДІ вивч. проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПН України. Харків. 2021. С. 26-29. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/441562d1-7545-446a-9f40-105bfd270dda/download>

6. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : моногр. / В. П. Ємельянов. – Харків : Право, 2016. – 88 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/8b8edd39-1f97-4e10-9a63-1d2c95d38521/download>

7. Ємельянов В. П. Деякі питання щодо визнання діянь кримінальними проступками / Вячеслав Павлович Ємельянов // Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінол. асоц. України, проф. Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2021. С. 204-205. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/ceb2f802-a119-44db-91c9-eda082b06e6d/download>

8. Ємельянов В. П. Особливості законодавчої конструкції та визначення форми вини кримінальних правопорушень з похідними наслідками / Ємельянов В. П., Харченко В. Б. // Прикарпатський юридичний вісник. 2021. Вип. 6(41). С. 97-102. - DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(41\).976](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(41).976).

9. Ємельянов В. П. Терористичний акт: загальне поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину [Електронний ресурс] / В. П. Ємельянов // Вісник Асоціації кримінального права України. 2015. № 1(4). С. 233-244. - Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_14.pdf.

10. Житний О. О. Темпоральні властивості законодавства України про кримінальну відповідальність (національно-правовий та міжнародно-правовий аспекти регулювання) / Житний О. О. // Вісник Харківського національного

університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Право. 2013. Вип. 16. - С. 128- 131. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/405de011-b636-47f2-b2bd-fe2a69a312ed/download>

11. Колесник М. О. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, – право чи обов’язок / М. О. Колесник // Правова наука і державотворення в Україні в контексті інтеграційних процесів: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 19-20 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сумська філія. Суми, 2023. – С. 128-130. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/94793a89-d17f-4f18-9820-clf372f83df5/download>

12. Кундеус В. Г. Кримінальна відповідальність за акти незаконного втручання в діяльність цивільної авіації // International scientific and practical conference «Legal sciences: research and European innovations» : conference proceedings, April 23–24, 2021. Czestochowa : «Baltija Publishing», 2021. 320 pages. С. 193-196. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/6dae9202-501c-4ffc-b60d-841895c1999f/download>

13. Кундеус В. Г. «Наслідки» за кримінальним правом України та в парадигмі забезпечення пріоритету прав людини та перетворення держави на правову / Кундеус В. Г., Лантінов Я. О. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Право. 012. Вип. 12. С. 285-289. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/bc58e4db-0b63-417d-b504-955b2a0145c4/download>

14. Купар Д. Ю. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням із потерпілим за вчинення злочину проти встановленого порядку несення військової служби: теоретико-прикладний аспект / Купар Д. Ю. // Науковий вісник публічного та приватного права. - 2017. Вип. 5, т. 2. С. 215-221// URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/bb89c762-1584-48fe-b670-a5a96b7e90c7/download>

15. Митрофанова Ю. С. Деяке порівняння положень Стамбульської Конвенції та Кримінального кодексу України щодо криміналізації зґвалтування / Юлія Сергіївна Митрофанова // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : тези доп. учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки (м. Харків, 15 трав. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 184-189. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/0d99cdf3-5584-4495-9831-bcca53788ac5/download>

16. Лизогуб Я. Г. Еволюційний процес міжнародно-правової боротьби з торгівлею людьми як злочином, що посягає на волю та недоторканність людини / Я. Г. Лизогуб // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. 2000. № 4. С. 83-94. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/89c00c23-8fa7-49b9-b6c2-83c320d43e92/download>

17. Митрофанова Ю. С. До питання визначення зґвалтування, вчиненого групою осіб / Юлія Сергіївна Митрофанова // Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XIII

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 трав. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сум. філ. Суми: Видав. дім «Ельдорадо», 2021. С. 97-99. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/8f1b59d2-b39b-41b8-afab-95debf8d30e8/download>

18. Митрофанова Ю. С. Проблема визначення статі потерпілої особи у згвалтуванні / Митрофанова Ю. С. // Право і суспільство. 2023. - № 2, т. 1. С. 228-234. - DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.34>. <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/9b8ee0dc-7651-4ddd-a6f4-151c7025a95f/download>

19. Перепеліцина С. Д. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність / Софія Дмитрівна Перепеліцина // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 415-418. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/94549d51-0d0e-469f-957c-0aa699135dde/download>

20. Репчонок А. Ю. Поняття, ознаки та класифікація злочинів у сфері економіки / А. Ю. Репчонок // Держава та регіони. Серія: Право. 2020. № 2 (68). С. 278-284. - DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.47>. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/d7da0080-0abd-4202-9f6c-81d0377c8837/download>

21. Су Є. Ю. Криміналізаційні підстави грубого порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України) / Суп Євген Юрійович // Наше право. 2018. №3. С. 131-137. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/ebf87b8a-f4ee-42dd-a158-46033b88126c/download>

22. Титаренко Ю. М. До питання про зниження віку кримінальної відповідальності / Юлія Миколаївна Титаренко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 519-521. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/1773744a-db01-4348-8e0d-8aa6ec963ce7/download>

23. Фіалка М. І. Кваліфікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / М. І. Фіалка // Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : Константа, 2017. С. 310-332. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/fab02b4e-5d15-4f92-98c8-1ab2520ee2f6/download>

24. Харченко В. Б. Примушування до антиконкурентних узгоджених дій (до п'ятої річниці «гуманізації» відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності) / Харченко В. Б., Чорнуха О. С. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Право. 2016. Вип. 22. С.

148-152. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/48de68d4-ce8a-4e5e-a989-eeb1e286ac69/download>

25. Харченко В. Б. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією: заборонено чи все ж таки допустиме? / Харченко В. Б. // Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової : зб. матеріалів (м. Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.) / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя : КПУ, 2022. С. 380-384. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/2597fe5f-1c44-423f-8720-e4b9dd9a3574/download>

26. Харченко В. Б. Майно як предмет злочинів проти власності та предмет суспільних відносин права власності на речі та інші речові права / Вадим Борисович Харченко // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2017. № 2 (16). С. 121-131. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/95568fad-ed5b-4052-b923-d0152c98ab4e/download>

27. Харченко В. Б. Особисті немайнові та виключні майнові права на об'єкти інтелектуальної власності у структурі неправомірної вигоди // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2015. № 3 (11). С. 90-101. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/f02fc61d-26f7-4472-94f0-6d624e0b68f4/download>

28. Харченко В. Б. Чи можуть сто котів набути якостей тигра? / Вадим Борисович Харченко // Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 трав. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сум. філ. – Суми: Видав. дім «Ельдорадо», 2021. С. 107-109. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/5231266d-ec31-495c-9f11-00bd0d7d3f43/download>

29. Черевко К. О. Генезис законодавства за незаконне проведення абортів / Черевко К. О. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Право. 2013. Вип. 16. - С. 162-165. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/43bfc1a9-0a81-4c12-b273-478c2e384df4/download>

30. Шевелєв К. Є. Кримінально-правові аспекти визначення об'єкту злочину, передбаченого ст. 175 КК України / Шевелєв Костянтин Євгенович, Авдєєв Олександр Олександрович // Право. ua. 2016. № 3. С. 147-151. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/6eec5776-0af8-427b-be73-45229d74b7ea/download>

31. Шкурат, І. О. Кваліфікація незаконного переміщення, депортації цивільного населення та дітей на тимчасово окупованій території України / Іван Олексійович Шкурат // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 603-606. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/4ebe280e-a205-40d0-b42e-cfe7813fb22e/download>

32. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: Монографія / А.М. Шульга. – Х.: НікаНова, 2013. 256 с. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/632d7630-110f-46e0-b26e-370e9c459e28/download>

33. Шульга А. Встановлення заборони злочинних посягань на земельні ресурси України / Андрій Шульга // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 3. С. 275-280. - DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.3.46>

34. Шульга А. М. Загально-теоретична парадигма визначення земельних злочинів [Електронний ресурс] / Шульга А. М. // Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 6. С. 205-208. - Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/6_2016/57.pdf.

35. Шульга А. М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання / А. М. Шульга; МВС України, Нац. ун-т внутр. справ. Харків : НікаНова, 2012. 192 с. – ISBN 978-966-2526-61-5. <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/9648708d-498b-4fd9-ad85-84fdb8e76969/download>

36. Шульга А. М. Методологічні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони земельних ресурсів України / Шульга А. М. // Право і суспільство. 2020. № 1, ч. 2. С. 136-142. - DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.23>.

37. Яценко А. М. Класифікація злочинів: деякі аспекти законодавчої регламентації / А. М. Яценко // Юридична наука. 2011. № 1. С. 139-144. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/d858fb47-100e-4706-b9fe-6fa218cfc904/download>

38. Яценко С. О. Підстави та принципи встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості / Яценко Світлана Олександрівна // Наше право. - 2016. № 1. С. 120-128. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/0dbced34-a456-46ae-89fb-82af2197886c/download>

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті

1. Законодавство України // Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

2. Президент України // Документи. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/all>.

3. Урядовий портал // Нормативно-правова база. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/npd/search>.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

5. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

6. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від

13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

10. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: закон України від 07.04.2011 № 3207-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3207-17>

13. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: закон України від 15.04.2008 № 270-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270-17>

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: закон України від 15.11.2011 № 4025-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>

15. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/62/95>

16. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

17. Про боротьбу з тероризмом: закон України від 20.03.2003 № 638-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

18. Про попередження насильства в сім'ї: закон України від 15.11.2001 № 2789-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2789-14> (дата звернення: 10.05.2021).

19. Про контррозвідувальну діяльність: закон України від 26.12.2002

№ 374-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/374-15>

20. Про захист суспільної моралі: закон України від 20.11.2003 № 1296-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL:

21. Про прокуратуру: закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

22. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

23. Про психіатричну допомогу: закон України від 22.02.2000 № 1489-III // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>

24. Про державний кордон України: закон України від 04.11.1991 № 1777-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>

25. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95>

26. Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні: наказ Міністерства оборони України від 18.05.2015 № 215 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0691-15>

27. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>

28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність): рішення Конституційного Суду України від 26.06.2003 № 12-рп/2003 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03>

29. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

30. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

31. Про судову практику в справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

32. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинених стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

33. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

34. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

35. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

36. Офіційний сайт Верховної Ради України URL: <http://www.rada.gov.ua/>

37. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України URL: <http://www.kmu.gov.ua>

38. Офіційний сайт МВС України URL: <http://www.mvs.gov.ua>

39. Офіційний сайт Верховного Суду URL: <http://www.supreme.court.gov.ua/supreme>

40. Інформаційне агентство ЛІГАБізнесІнформ URL: <http://www.lbi.ua>

41. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

42. Юридична бібліотека URL: <http://www.pravo.biz.ua>